

Potentieel Werkzame Elementen van het Programma *‘Weerbaar Opvoeden’* voor Migrantenouders: Een Verkenkende Studie

Nicolien van Haefen | 5749514 | n.i.haefen@students.uu.nl

Master thesis

Universiteit Utrecht | Master Youth, Education and Society

Onder begeleiding van Dr. Paul Baar en Dr. Pascale van Zantvliet

Datum: 28 juli 2020

Universiteit Utrecht

Stimulance

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was om inzicht te verkrijgen in de programmatheorie met betrekking tot de potentieel werkzame elementen van *Weerbaar Opvoeden* (WO). Hierdoor kan Stichting Stimulance de programmatheorie en theoretische onderbouwing verder ontwikkelen, waardoor de effectiviteitspotentie omhoog kan gaan. WO focust op het weerbaar maken van migrantenouders- en kinderen. Uit de literatuurstudie en expertinterviews zijn zeven potentieel werkzame elementen voor de impacttheorie gesynthetiseerd: sociale ondersteuning, open en effectieve communicatie, autoritatieve opvoedingsstijl, weerbaarheid en ondersteuning binnen het gezin, bewustmaken van handelen, betrokkenheid bij je kind en stimuleren van assertiviteit. Daarnaast zijn vijf randvoorwaarden voor de procestheorie gesynthetiseerd: cultuursensitieve trainer, veilige leeromgeving, vertrouwensrelatie, genderspecifieke training en een bottom-up aanpak. Met deze elementen is een analyse uitgevoerd op de documenten van WO. Hier is gevonden dat de meeste elementen ‘enigszins’ of ‘goed’ beschreven en verantwoord werden. Desalniettemin bleken grote gaten in de programmatheorie. Een belangrijk voorbeeld hiervan is het ontbreken van het element ‘ondersteuning binnen het gezin’. Aanbevolen wordt om de theoretische onderbouwing uit te breiden van de interventieactiviteiten, de rol van de trainer en het versterken van de eigen weerbaarheid van de ouder erin op te nemen. Een vervolgonderzoek kan de effectiviteitspotentie van WO onderzoeken.

Sleutelwoorden: weerbaar opvoeden, migrantenouders, potentieel werkzame elementen, opvoedinterventie, programmatheorie

Abstract

The aim of this research was to gain insight into the program theory and the potentially effective elements of the program *Weerbaar Opvoeden* (Resilient Childrearing). This will enable Stichting Stimulance to further develop the program theory and theoretical basis, which may improve the potential effectiveness of the intervention. *Weerbaar Opvoeden* focuses on making migrant parents and children resilient. Using a literature study and expert interviews, seven potentially effective elements were synthesized for the impact theory: social support, open communication, authoritative parenting, support within the family, resilience, awareness of own actions, involvement with the child and stimulation of assertiveness. In addition, five preconditions have been synthesized for the process theory: culture-sensitive trainer, safe learning environment, relationship of trust, a gender-specific training and a bottom-up approach. With these elements, an analysis was performed on the documents of the program. Here it was found that most elements were ‘relatively well’ or ‘well’ described, but there were still significant gaps in the program theory. An important example of this is the absence of the element ‘support within the family’. It is recommended to expand the theoretical foundation of the intervention activities, the role of the trainer and to include the strengthening of the parent’s own resilience. In future research it is recommended to investigate the potential effectiveness of the program.

Keywords: resilience education, child rearing intervention, potentially effective elements, migrant parents, program theory

Potentieel Werkzame Elementen van het Programma ‘Weerbaar Opvoeden’ voor Migrantenouders: Een Verkennende Studie

Migratie naar een nieuw land brengt vaak stress in het gezin. Dit komt bijvoorbeeld door financiële veranderingen, verlies van de sociale omgeving en naaste familie en door nieuwe onderwijsvormen voor de kinderen (Alsharaydeh, Alqudah, Lee, & Chan, 2019; Greeff & Holtzkamp, 2007; Parkes, Sweeting, & Wight, 2015). Daarnaast blijkt dat 53% van Nederlanders met een migratieachtergrond een vorm van discriminatie heeft ervaren (Andriessen et al., 2020). Al deze stress heeft negatieve gevolgen voor de ontwikkeling en sociale gedragingen van kinderen (Parkes et al., 2015; Ungar, 2008). Ook kan dit bij ouders leiden tot een gevoel van statusverlies en onvermogen om effectieve opvoedstrategieën te ontwikkelen (Haan, 2011). Daarnaast ervaren migrantenouders een tegenstrijdigheid tussen de tradities van de herkomst- en de dominante cultuur waarin ze leven. Dit leidt tot vragen en problemen in de opvoeding (Distelbrink & Pels, 2017; Haan, 2011), zoals het omgaan met seksualiteit, radicalisering of met verschillende idealen tussen de culturen (Distelbrink & Pels, 2017; Pels, Distelbrink, & Postma, 2009). Migrantenjongeren ervaren deze verschillen tussen de culturen ook. Dit zijn bijvoorbeeld verschillen over verwachtingen en waarden zoals ‘vrijheid’ tussen hun ouders en vrienden op school (Shenfield, 2017; Taouanza, Achahchah, & Hollemans, 2018). Ook focussen migrantenouders vaak op de academische prestaties van hun kinderen in plaats van op hun sociale welzijn en behoeften (Shenfield, 2017). Vanwege het grote verschil in deze leefwerelden, wordt thuis weinig gesproken over het welzijn, problemen of emoties die hun kinderen ervaren (Taouanza et al., 2018).

De interventie Weerbaar Opvoeden

Migrantenouders doen vaak geen beroep op opvoedondersteuning, omdat interventies niet aansluiten bij hun behoeften in de inhoud of uitvoering (Kalthoff, 2009). Hierdoor is deze doelgroep slecht te bereiken. Distelbrink en Pels (2017) beamen dat weinig interventies gericht zijn op de specifieke opvoedvraagstukken van migrantenouders in Nederland. Stichting Stimulance, de opdrachtgever van dit onderzoek, heeft wel een laagdrempelige opvoedinterventie voor deze doelgroep ontwikkeld: *Weerbaar Opvoeden* (WO). Stichting Stimulance stimuleert migrantenouders en jongeren om hun draai te vinden in de Nederlandse samenleving. Hun projecten worden ontwikkeld aan de hand van een *bottom-up* aanpak (Salhi, Koutet, Houte, & Essyad, 2019). Dit wil zeggen dat de behoeften, perspectieven en ervaringen van ouders worden gebruikt als de kern van de trainingen (Beurden, Haan, & Jongmans, 2018). In WO ligt de focus op het aanleren van vaardigheden om zowel ouders als

kinderen weerbaar te maken in de opvoeding. Daarnaast richt het zich op het bewust worden van de rol en invloed als opvoeder en het creëren van een plek om ervaringen te delen (Salhi et al., 2019). Andere interventies die gericht zijn op opvoedvraagstukken van migrantenouders zijn *Wijkacademie Opvoeden* en *Coach je kind*. Deze interventies richten zich net als WO op ouders van verschillende culturele achtergronden. Desalniettemin verschillen de doelstellingen van elkaar. *Wijkacademie Opvoeden* en *Coach je kind* focussen op het vergroten van het zelfvertrouwen van ouders en op het verbeteren van de schoolprestaties en het (probleem)gedrag van kinderen (Moerbeek & Hoek, 2019; www.nji.nl), terwijl WO zich richt op het gedrag, invloed en de weerbaarheid van ouders in de thuissituatie.

WO is een doorontwikkeling van eerdere interventietrainingen. In 2014 is Stichting Attanmia de interventie *Shabab van Nu!* gestart voor Marokkaans-Nederlandse ouders over opvoeding en burgerschap (Beurden, Haan, & Jongmans, 2018; Salhi et al., 2019). Tijdens deze trainingen benoemden ouders zorgen over radicalisering en extremisme (Roseboom, 2017). Ook gaven ouders aan graag verder te leren over de opvoeding in een groepssetting met andere ouders (Beurden et al., 2018). Vanwege de bottom-up aard van de interventie, is de training met behulp van Stichting Stimulance doorontwikkeld tot *Weerbaar Opvoeden tegen Radicalisering* (WOtR) (Roseboom, 2017; Salhi et al., 2019). Tijdens WOtR ontstonden nieuwe opvoedingsvraagstukken rondom seksualiteit en sociale media (Salhi et al., 2019). In culturen van migrantenouders heerst vaak schaamte rondom deze onderwerpen, waardoor dit in de opvoeding tot stressvolle situaties kan leiden. Daarnaast ervaren migrantenouders vaak een mate van opvoedingonzekerheid over weerbaarheid en communicatie (Pels et al., 2009; Salhi et al., 2019). Om op een positieve manier met dit soort risicovolle situaties om te kunnen gaan, moet je weerbaar zijn. Hierdoor is WOtR doorontwikkeld tot *Weerbaar Opvoeden*.

Weerbaarheid in de opvoeding

In literatuur worden verschillende definities en competenties van weerbaarheid gehanteerd. Zo beschrijft Gielis (2018) een weerbaar individu als het hebben van een positief zelfbeeld, vertrouwen in zichzelf en in anderen en positief omgaan met moeilijke situaties. Andere beschreven competenties zijn het hebben van een reflectief vermogen, sociale competenties en doelgerichtheid (Meijer & Winter-Koçak, 2018; Zolkoski & Bullock, 2012). Stichting Stimulance hanteert de weerbaarheidsdefinities van Noor (2016) en Mann en collega's (2015) die gericht zijn op radicalisering. Aangezien dit onderzoek niet gericht is op radicalisering, is de definitie van Noor (2016) samengenomen met Goldstein & Brooks (2013)

naar een algemene beschrijving: weerbaarheid is een denk- en handelingsvermogen om emotioneel evenwicht te bieden en positieve uitkomsten te verkrijgen in risicosituaties, bij tegenslag, stress of uitsluiting van de maatschappij.

Om dit te expliciteren naar de opvoedingscontext voegt Ungar (2008) toe dat de weerbaarheid van kinderen afhankelijk is van de omgeving waarin het opgroeit en in hoeverre die omgeving tegemoet komt aan hun behoeften. Weerbare ouders kunnen ervoor zorgen dat risicofactoren bij hun kinderen geen grip krijgen en positieve ontwikkelingsdoelen worden behaald (Gielis, 2018; Roseboom, 2017). Ook cultuur heeft invloed op de weerbaarheid van kinderen. Bepaalde culturele gewoontes kunnen weerbaarheid namelijk vergroten of juist tegenwerken (Reyes et al., 2013). Hierdoor is het van belang dat culturele factoren zoals normen, waarden, verwachtingen en gedragingen worden meegenomen in een weerbaarheidstraining.

Potentieel werkzame elementen

In dit onderzoek wordt gezocht naar de potentieel werkzame elementen van weerbaar opvoeden. In literatuur worden de termen werkzame principes, mechanismen, factoren en elementen door elkaar gebruikt (Wartna, Vaandrager, Wagemakers, & Koelen, 2012). In dit onderzoek wordt voor de eenduidigheid ‘werkzame elementen’ aangehouden. Werkzame elementen zijn de elementen uit een interventie die de interventie effectief maken. Wartna en collega's (2012) benadrukken dat werkzame elementen afgeleid dienen te zijn van zowel praktijk- (*practice-based*) als wetenschappelijke kennis (*evidence-based*). *Practice-based* inzichten zijn gebaseerd op de praktijkkennis- en ervaringen van betrokkenen. Terwijl *evidence-based* elementen zijn gebaseerd op wetenschappelijke onderzoeken en zouden in elke andere omgeving even werkzaam en effectief moeten zijn (Wartna et al., 2012). Echter, Werner (2013) stelt dat elke opvoeding anders is, waardoor een andere setting nieuwe resultaten kan opleveren.

In deze studie worden *evidence-based* werkzame elementen aangevuld met *practice-based* inzichten van experts. Doordat de elementen ook zijn verkregen op basis van praktijkinzichten, geven ze slechts een inschatting van de effectiviteit en werkzaamheid ervan (Baar, Wubbels & Vermande, 2007). Het zijn dus potentieel werkzame elementen. Desalniettemin kan een programma veelbelovend zijn als het elementen bevat die potentieel werkzaam zijn (Yperen & Veerman, 2017). Voor de daadwerkelijke effectiviteit van de elementen is een empirisch effectenonderzoek nodig, dit is niet de doelstelling van deze studie.

Programmatheorie

Werkzame elementen worden beschreven in de programmatheorie van een interventie. De programmatheorie laat de conceptuele structuur van een programma zien (Kesselring, Winter, Horjus, & Yperen, 2013). Hier wordt de interventieaanpak beschreven, worden activiteiten verbonden met beoogde uitkomsten en mogelijke redenen gegeven voor de werkzaamheid van de aanpak en methodieken (Rossi, Lipsey, & Freeman, 2004). Wanneer de programmatheorie onvolledig beschreven is, kan de interventie niet goed op effectiviteit worden geëvalueerd. Wel kan de beschreven programmatheorie worden geëvalueerd en worden aangescherpt (Rossi et al., 2004). De programmatheorie bestaat uit de impact- en procestheorie. De impacttheorie beschrijft en verantwoordt welke interventieactiviteiten worden uitgevoerd om de gewenste doelstellingen te behalen. De procestheorie gaat over de noodzakelijke randvoorwaarden van de interventie. Hier wordt beschreven welke zorg de specifieke doelgroep nodig heeft en krijgt (Kesselring et al., 2013).

Elementen onderzoek *Weerbaar Opvoeden*

In deze studie wordt geanalyseerd in hoeverre de potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden terugkomen in de programmatheorie van WO. Dit is van belang omdat een volledig beschreven programmatheorie zorgt voor een betrouwbare evaluatie van de effectiviteit (Rossi et al., 2004). Voor het beoordelen of deze elementen terugkomen in WO wordt stap 3 van de algemeen methodische voorwaarden voor effectiviteit (Baar et al., 2007; Green & Kreuter, 2005) onderzocht. Daarnaast wordt een onderdeel (de sociale analyse) van stap 1 gebruikt voor het afstemmen van de randvoorwaarden van WO op de doelgroep. In stap 3 wordt vastgesteld op welke elementen de interventie moet inspelen om het gedrag omtrent de problemen te veranderen. Dit verklaart dus niet de problemen omtrent weerbaarheid, maar richt zich op de aanpak ervan (Baar et al., 2007). Deze stap kijkt naar de impact- en procestheorie van een programma. Het onderzoekt hoe en waarom een programma de veranderdoelen bereikt en welke randvoorwaarden noodzakelijk zijn hiervoor. Wanneer de elementen duidelijk zijn, kunnen de interventiedoelen, methodieken en het implementatieprotocol hier adequaat op aansluiten, wat behoort bij de stappen 5 en 6 van de algemeen methodische voorwaarden van het interventieontwerp (Baar et al., 2007; Bartholomew, Parcel, Kok, & Gottlieb, 2006).

Huidige studie

Voorafgaand aan het opzetten van een interventie moet een theoretisch begrip zijn van het probleem, zodat de interventieactiviteiten hierop in gaan (Reyes, Elias, Parker, & Rosenblatt, 2013). Dit wordt beschreven in de programmatheorie van een interventie (Kesselring et al., 2013). Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de

programmatheorie en de potentieel werkzame elementen van WO en om implicaties te formuleren voor de verdere ontwikkeling van de programmatheorie en de effectiviteit. Daarmee draagt dit onderzoek bij aan kennis over de werkzame elementen met betrekking tot weerbaarheidstrainingen. Met dit onderzoek komt WO dichterbij niveau twee van de effectiviteitsladder van het NJI: Theoretisch goed onderbouwd en veelbelovend (Veerman & Yperen, 2008). Wanneer een goede inschatting bestaat van de effectiviteit van een interventie, is het ethisch te verantwoorden waarom deze in de praktijk moet worden ingezet (Baar et al., 2007). Daarnaast zorgt een *evidence-based* (door)ontwikkeling voor een wetenschappelijke onderbouwing van de effecten en het verduurzamen van de interventieontwikkeling. De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld:

Onderzoeksvraag 1: Welke potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden kunnen vanuit literatuurstudie en expertinterviews gesynthetiseerd worden met betrekking tot weerbaar opvoeden door migrantenouders?

Onderzoeksvraag 2: In hoeverre zijn deze potentiële werkzame elementen en randvoorwaarden aanwezig in de documenten van het programma *Weerbaar Opvoeden*?

Methode

Deze studie betrof een verkennende studiedesign en onderzocht antwoorden op de vraag naar welke elementen potentieel werkzaam zijn in een weerbare opvoeding bij migrantenouders. Door de resultaten uit deze verkennende studie kan een vervolgstudie meer focus en systematiek krijgen (Neuman, 2009).

Potentieel werkzame elementen

In dit onderzoek werden meerdere onderzoeksmethoden gebruikt om onderzoeksvraag één te beantwoorden. Dit verhoogde de interne validiteit van het onderzoek (Mortelmans, 2013).

Literatuurstudie (OV1)

Zoekstrategie en screening. De literatuurstudie naar werkzame elementen werd op een systematische wijze uitgevoerd. Eerst werden zoektermen geformuleerd zoals: weerbaarheid in opvoeding, weerbaar opvoeden, werkzame elementen in weerbaarheidstraining, en weerbaarheid in migrantengezinnen. De zoektermen zijn aangevuld met gelijksoortige Engelse termen zoals ‘working principles’, ‘resilience’ en ‘migration context’. Studies zijn gezocht in de databases van Google Scholar en Web of Science en werden toegevoegd aan deze literatuurstudie als ze in het Nederlands of Engels waren geschreven. Bij deze artikelen zijn via de sneeuwbal methode, waarbij in de referentielijsten van publicaties werd gekeken,

nog relevantie studies toegevoegd die ingingen op de werkzame elementen of op de migratiecontext. De zoekopdrachten werden uitgevoerd tussen 15 mei en 27 mei 2020.

Bij de gevonden werkzame elementen werd vervolgens onderzocht of ze bij de doelgroep migrantenouders werkzaam zijn. In Tabel 1, zie Bijlage A, werd bijgehouden welke elementen in literaire studies werden genoemd: een handboek waarin verschillende literaire studies over weerbaarheid in de opvoeding en migratie context staan, twee artikelen over weerbaarheid en vier artikelen over weerbaarheid en opvoeding in de migratiecontext. Voor verduidelijking is in Tabel 1 onder de auteurs beschreven of het artikel inging op weerbaarheid, werkzame elementen, de migratiecontext of op een combinatie hiervan.

Expertinterviews (OV1)

Interviewprocedure. Aanvullend op de literatuurstudie zijn vier interviews gehouden met experts op het gebied van *Weerbaar Opvoeden*. Via een gerichte gemaksteekproef zijn de respondenten verworven via de opdrachtgever. De projectleider en drie trainers zijn geïnterviewd en hadden allen een verschillende culturele achtergrond. De respondenten zijn per telefoon en e-mail benaderd en geïnterviewd via Microsoft Teams. Na het verkrijgen van expliciet consent zijn de interviews opgenomen, de opnames zijn na afronding van het onderzoek verwijderd. Alle participanten deden vrijwillig mee en waren op de hoogte van het doel van het onderzoek.

De interviews waren semigestructureerd. Aan de hand van de literatuurstudie kregen de interviewtopics richting, wat de betrouwbaarheid heeft verhoogd (Mortelmans, 2013). In de interviews werden open vragen gesteld over de onderwerpen: weerbaarheid, werkzame elementen en migrantenouders. Over weerbaarheid werd gevraagd naar hun definitie en het belang van weerbaar zijn. Over het onderwerp werkzame elementen werd gevraagd wat hun ervaringen zijn over wat werkt, ook de werkzame elementen uit de literatuurstudie werden besproken. Ten slotte werd gevraagd op welke manieren rekening wordt gehouden met de verschillende culturen bij migrantenouders en waarom zij baat hebben bij een weerbaarheidstraining. Om de betrouwbaarheid van de interviews te verhogen waren de vragen open. Ook werden aantekeningen gemaakt en op antwoorden doorgevraagd, of antwoorden werden samengevat en teruggevraagd. Hierdoor kregen de respondenten de kans om antwoorden verder uit te leggen en werd de interne validiteit van de interviews verhoogd (Neuman, 2009). Om de betrouwbaarheid te verhogen zijn de interviews na afloop uitgeschreven voor de analyse. De interviews duurden gemiddeld 45 minuten en de verkregen data is opgeslagen volgens de richtlijnen van de General Data Protection Regulation (2018).

Interviewanalyse. De eerst afgenomen interviews werden geanalyseerd voordat alle interviews waren afgenomen, waardoor de interviewvragen konden worden aangepast met nieuwe topics. De verkregen inzichten zorgden hierdoor voor het verzamelen van nieuwe gegevens (Boeije, 2014). De opgenomen interviews werden getranscribeerd. Vervolgens werden de tekstfragmenten die betrekking hadden op de impact- en procestheorie uitgelicht. Deze werden daarna onderscheiden in potentieel werkzame elementen, randvoorwaarden en in dimensies van beiden. In Tabel 2, zie Bijlage B, werd bijgehouden wat de respondenten zeiden over de elementen en randvoorwaarden.

Synthese van elementen en randvoorwaarden (OV1)

Na de literatuurstudie zijn eigenschappen van de werkzame elementen en randvoorwaarden beschreven in een tabel. Deze zijn aangevuld met inzichten uit de interviews. Door een systematische vergelijking van de tekstfragmenten uit de interviews, zie Tabel 2, konden dimensies worden gedefinieerd naar de inhoud, aard en eigenschappen van de elementen en randvoorwaarden. Op basis hiervan zijn de elementen en randvoorwaarden vanuit de literatuurstudie geherdefinieerd, zodat ze op zowel *practice-* als *evidence-based* inzichten zijn gebaseerd. Ook werden drie potentieel werkzame elementen vanuit de interviewanalyse ontwikkeld. Door zowel *evidence-* als *practice-based* inzichten te gebruiken werd de conceptvaliditeit van het onderzoek verhoogd (Neuman, 2009). De gesynthetiseerde elementen zijn opgenomen in het beoordelingsschema voor de documentanalyse (OV2).

Documentanalyse Programma (OV2)

Voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag werd een documentanalyse uitgevoerd. Er werd onderzocht of de gesynthetiseerde potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden terugkwamen in de programmatheorie van WO. De documentanalyse is uitgevoerd op: Salhi, A., Koutet, A., van Houte, E., Essyad, C. (2019). *Handboek Weerbaar Opvoeden. Opvoeden in het Nederland van Nu*. Rotterdam: Stichting Stimulance. Dit is het handboek van de interventie en telde 204 pagina's. Het handboek begon met de projectbeschrijving en theoretische onderbouwing. Hierna beschreef het de aanpak en de invulling van de dagdelen van de training. Per dagdeel waren bijlagen toegevoegd met extra informatie over de behandelde onderwerpen. Ook de bijbehorende PowerPoint van de trainingdagen werd meegenomen in het onderzoek, deze bevatte 335 slides.

Analyseprocedure. De onderzochte documenten werden aangeleverd door Stichting Stimulance. Het programma werd aan de hand van een beoordelingsschema per potentieel werkzaam element en randvoorwaarde geëvalueerd. De classificatie werd geleid door de gesynthetiseerde elementen uit de resultaten van onderzoeksvraag 1. Door middel van een

classificatiesysteem, zoals opgesteld door Baar en collega's (2007), werd waardering gegeven aan de mate waarin de elementen terugkwamen in de geanalyseerde documenten. Vijf classificaties op ordinale schaal zijn gebruikt: "--" (ontbreekt, onbekend), "-" (vaag, fragmentarisch, inconsistent), "+/-" (enigszins beschreven en verantwoord), "+" (beschreven en verantwoord, nog niet consistent) en "+ +" (expliciet operationeel consistent beschreven en verantwoord). Deze manier van analyseren gaf geen 'harde beoordeling', maar een inschatting van de aanwezigheid van de potentieel werkzame elementen in de documenten (Baar et al., 2007). Door de onderliggende eigenschappen van de elementen los van elkaar te waarderen, werd per meting één aspect gemeten. Hierdoor en door het gebruik van een vooropgesteld classificatiesysteem werd de betrouwbaarheid van het onderzoek verhoogd (Baarda et al., 2005; Neuman, 2009).

Resultaten

OV1: Literatuurstudie werkzame elementen

De verschillende elementen die weerbaarheid vergroten vormen de leidraad voor de bespreking van de literatuurstudie. In Tabel 1 zijn de studies beschreven waar de werkzame elementen en randvoorwaarden uit zijn ontstaan, te vinden in Bijlage A. De elementen en randvoorwaarden zijn uitgebreid beschreven om te verduidelijken waarom het belangrijk is bij weerbaarheidstrainingen, bij de doelgroep migrantenouders en hoe het gestimuleerd wordt. Dit behoort tot stap 3 van de algemeen methodische voorwaarden: de analyse van de gedragsdeterminanten (Baar et al., 2007). Hier wordt onderbouwd aan welke gedragingen een programma werkt om de veranderdoelen te bereiken.

Impacttheorie (OV1)

In de impacttheorie van een interventie wordt besproken op welke gedragingen en met welke activiteiten de interventie moet inspelen om de gewenste doelen te behalen (Rossi et al., 2004). In deze sectie is ingegaan op de werkzame elementen van de impacttheorie. Allereerst wordt het belang van sociale steun besproken, gevolgd door open communicatie, een autoritatieve opvoedingsstijl en familieweerbaarheid.

Sociale steun. Een weerbaar individu wordt ontwikkeld in een sociale setting, zij ondersteunen elkaar bij uitdagingen en problemen (Black & Lobo, 2008; Meijer & Winter-Koçak, 2018; Pels et al., 2009; Sheridan, Sjuts, & Coutts, 2013; Walsh, 2003). Het sociale netwerk bestaat uit de mensen met wie men zich verbonden en vertrouwd voelt, dit zijn familieleden, vrienden of grotere religieuze of politieke groepen (Bartelink & Verheijden, 2015; Greeff & Holtkamp, 2007). Sociale steun bevat het krijgen en geven van emotionele en instrumentele hulp, het tonen van een voorbeeldfunctie en het delen van zorgen, informatie

en goedkeuring aan elkaar (Bartelink & Verheijden, 2015; Jordan, 2013). Longitudinale studies laten zien dat dankzij sociale steun, men minder stressvolle gebeurtenissen en meer kansen in het leven ervaart (Werner, 2013). Werner (2013) beschrijft dat migrantenkinderen hogere schoolresultaten halen, doelen stellen en zelfvertrouwen hebben wanneer ze sociale steun ervaren. Echter, migrantenkinderen en ouders missen dit vaak van hun familie en de gemeenschap (Distelbrink & Pels, 2017; Moerbeek & Hoek, 2019). Een verklaring hiervoor is het wegvallen van het sociale netwerk door de verhuizing of vlucht naar een nieuw land (Bartelink & Verheijden, 2015).

Werken aan sociale steun. Sociale steun wordt opgebouwd door het organiseren van open gesprekken, delen van ervaringen en het aanbieden van hulp aan elkaar (Bartelink & Verheijden, 2015; Lam & Ligtermoet, 2018). Dit kan in formele en informele settingen, zoals ontmoetingen op school, in de moskee of bijvoorbeeld via jeugdwerkers in een buurthuis (Greeff & Holtzkamp, 2007; Meijer & Winter-Koçak, 2018). Door de ontmoetingen op regelmatige basis te houden, de sfeer leuk en de inhoud interessant te maken, wordt het sociale contact versterkt (Pasma, 2018). Uit onderzoek blijkt dat ouders baat hebben bij georganiseerde ontmoetingen en buurtactiviteiten en bij het uitwisselen van ervaringen omtrent opvoeddilemma's (Beurden et al., 2018; Kesselring, Winter, Yperen, & Horjus, 2015).

Open communicatie. Voor weerbaarheid in de opvoeding is open en effectieve communicatie binnen het gezin nodig (Black & Lobo, 2008; Greeff & Holtzkamp, 2007; Simon, Murphy, & Smith, 2005). Dit leidt tot een versterkte vertrouwensband en normalisering van wat voorheen als stressvol zou worden ervaren (Walsh, 1998). Weerbare kinderen kunnen effectief over hun gevoelens en gedachten praten, om dit te verwezenlijken hebben ze hun ouders nodig als rolmodel (Brooks, 2013; Shenfield, 2017). Distelbrink en Pels (2017) stellen dat migrantenouders zich vaak onzeker voelen in hun communicatievaardigheden met hun kinderen. Ook heerst er schaamte over bepaalde onderwerpen in de opvoeding, zoals seksualiteit (Pels et al., 2009). Daarnaast komt communicatie vaak van één kant in islamitische culturen (Pels & Haan, 2003). Van kinderen wordt verwacht dat ze luisteren en onthouden wat gezegd wordt, maar zich niet mengen in het gesprek (Pels & Haan, 2003).

Werken aan open communicatie. Interventies kunnen migrantenouders handvatten bieden voor communicatie over bepaalde onderwerpen, ervaringen of emoties. In deze gesprekken is het belangrijk dat ouders samen met de kinderen reflecteren op de situatie en tegenwicht durven bieden (Distelbrink & Pels, 2017), hiervoor is een veilige sfeer nodig

(Walsh, 2003). Door in interacties empathisch te zijn, vanuit het perspectief van het kind te kijken, door effectief te communiceren en actief te luisteren wordt weerbaarheid vergroot. Daarnaast moeten ouders hun kind disciplineren zodat het zelfdiscipline en eigenwaarde ontwikkelt en realiseert dat men leert van fouten maken (Brooks, 2013).

Autoritatieve opvoedingsstijl. Een derde element is een zorgzame opvoeding en positief ouderschap wat zorgt voor een weerbaarder kind (Sheridan et al., 2013). Kinderen hebben namelijk behoefte aan genegenheid en bescherming van het gezin bij stresssituaties. Daarnaast stellen Greeff en Holtzkamp (2007) dat genegenheid en een hechte familie de weerbaarheid van een migrantengezin vergroot. In een migrantengezin vindt een rolverandering plaats na een migratie (Haan, 2011), waar migrantenouders gewend zijn om thuis de regels te bepalen, willen de kinderen meer vrijheden zoals ze dat in de Nederlandse cultuur zien. Hierdoor zien studies dat migrantenouders hun ouderrol (deels) aanpassen naar een meer autoritatieve aanpak (Beurden & Haan, 2019; Haan, 2011).

Werken aan autoritatieve opvoeding. Zoals eerder beschreven stelt Brooks (2013) dat ouders hun kind moeten disciplineren, zodat zij zelfdiscipline en eigenwaarde ontwikkelen. Dit wordt vergroot door een veilige omgeving te creëren waar kinderen regels en consequenties begrijpen. Ouders kunnen dit verwezenlijken door samen te werken en consistent te zijn, door over regels en veranderingen te praten, proactief te zijn in interacties en door positieve feedback en aanmoediging te geven (Brooks, 2013).

Familieweerbaarheid. Ten slotte heeft zorgzaamheid en genegenheid in het gezin niet alleen invloed op de weerbaarheid van het kind, maar ook op de weerbaarheid van de familie als geheel (Sheridan, Sjuts, & Coutts, 2013). Familieweerbaarheid is de eigenschap van een familie om positief, competent en met zelfvertrouwen om te gaan met (individuele en gezamenlijke) stressvolle situaties, met de intentie om hun kinderen verder te helpen en te socialiseren (Sheridan et al., 2013; Simon et al., 2005; Walsh, 2003). Uit onderzoek van Greeff en Holtzkamp (2007) blijkt dat migrantengezinnen de steun en weerbaarheid van de familieleden noemen als beschermingsmiddel tegen de na-effecten en stress van een migratie. Daarnaast kan een versterkte familieweerbaarheid de risico's van een lage mate aan sociale steun uit de omgeving tegengaan (Black & Lobo, 2008). Zeker migrantenmoeders hebben de steun van hun gezin en vooral van hun partner nodig in het omgaan met stressvolle situaties (Alsharaydeh et al., 2019).

Werken aan de familieweerbaarheid. Het wordt gestimuleerd door interacties te verwezenlijken binnen de familie en tussen de familie en de buitenwereld (Sheridan et al., 2013; Walsh, 2003). Hierdoor wordt de kracht van de gemeenschap betrokken in het gezin

(Sheridan et al., 2013; Simon et al., 2005). Ook de culturele sensitiviteit van een weerbaarheidstraining is van invloed op de familieweerbaarheid. Zo zullen collectivistische culturen een sterkere band met de familie willen of hebben, dan meer individualistische culturen (Salhi et al., 2019; Sheridan et al., 2013). Ook zullen bepaalde strategieën voor het omgaan met stress in de ene cultuur wel en in een andere cultuur niet passend zijn (Sheridan et al., 2013). De volgende implicaties worden in de literatuur voorgesteld om familieweerbaarheid te verwezenlijken: 1) Baseer interventietrainingen op de specifieke behoeften van de familie. 2) Identificeer en versterk de al bestaande competenties van de familie. 3) Vergroot sociale netwerken en 4) focus op gedragingen die competenties zullen ontwikkelen (Black & Lobo, 2008; Sheridan et al., 2013; Simon et al., 2005).

Procestheorie (OV1)

In de procestheorie worden de noodzakelijke randvoorwaarden beschreven van de interventie. Hier wordt de interventie gespitst op de specifieke doelgroep en welke zorg deze nodig heeft (Kesselring et al., 2013). In de literatuurstudie werden vijf randvoorwaarden voor een weerbaarheidstraining bij migrantengezinnen duidelijk: een cultuursensitieve trainer, een vertrouwensrelatie tussen trainer en deelnemers, een veilige leeromgeving, een genderspecifieke training en een training gericht op de specifieke behoeften van de deelnemers.

Cultuursensitieve trainer. Een cultuursensitieve trainer begrijpt de leefwereld van de ouders en herkent hierdoor hun uitdagingen (Meijer & Winter-Koçak, 2018). Ook weten deze trainers welke strategieën voor het omgaan met uitdagingen in de cultuur passen (Reyes et al., 2013; Sheridan et al., 2013). Culturele sensitiviteit uit zich in een open en respectvolle houding, in een bewustzijn van het referentiekader en de (negatieve) ervaringen van de deelnemers en door kennis over en vaardigheden in communicatie met mensen van verschillende culturele achtergronden (Meijer & Winter-Koçak, 2018; Rooijen-Mutsaers & Ince, 2013; Taouanza et al., 2018).

Vertrouwensrelatie. Door te werken vanuit de leefwereld van ouders wordt de vertrouwensband met de trainer vergroot (Meijer & Winter-Koçak, 2018). Ook wordt dit opgebouwd als de trainer de competenties van ouders ziet, benoemt en versterkt (Meijer-Koçak, 2018). Daarnaast moet de trainer een open en respectvolle houding aannemen en oprechte interesse tonen in de ouders en hun ervaringen en dilemma's erkennen. Wanneer ouders een vertrouwensrelatie voelen, wordt een veilige sfeer gecreëerd waarin ervaringen worden gedeeld (Walsh, 2003).

Veilige leeromgeving. Voor het voeren van open gesprekken en het delen van persoonlijke ervaringen is een veilige leeromgeving nodig (Meijer-Koçak, 2018; Walsh, 2003). Walsh (2003) beschrijft dit als de aanwezigheid van wederzijds vertrouwen en tolerantie voor meningsverschillen ongeacht religie of afkomst. Dit wordt verwezenlijkt door samen met de deelnemers regels op te stellen omtrent de training (Meijer-Koçak, 2018).

Genderspecifieke training. Taouanza en collega's (2018) beschrijven dat de sfeer veiliger wordt als mannen en vrouwen trainingen gescheiden volgen. In sommige culturen is het namelijk ongebruikelijk dat men door elkaar zit en dan zullen ze zich minder kwetsbaar opstellen.

Gericht op de specifieke behoeften. Ten slotte moet een weerbaarheidstraining gebaseerd zijn op de specifieke behoeften van de deelnemers (Black & Lobo, 2008; Taouanza et al., 2018). Hierdoor kan de training de bestaande eigenschappen versterken en ingaan op de persoonlijke leerdoelen (Black & Lobo, 2008; Sheridan et al., 2013; Simon et al., 2005). De training kan vervolgens worden aangepast op de doelen van de groep.

OV1: Expertinterviews

Middels vier expertinterviews werd informatie over de impacttheorie en procestheorie van *Weerbaar Opvoeden* verzameld. De interviews zijn besproken aan de hand van de onderwerpen: weerbaarheid, werkzame elementen en migrantenouders ook de werkzame elementen uit de literatuur zijn in meer of mindere mate besproken met de respondenten. In verband met de leesbaarheid is in dit stuk alleen kort ingegaan op de inhoud. Voor de volledigheid zijn alle uitspraken te lezen in Tabel 2 in Bijlage B.

De uitspraken van de respondenten zijn via kwalitatieve analyse verbonden aan een potentieel werkzaam element (PWE) en gekoppeld met een label dat verwijst naar de dimensie van het element (1.1, 1.2, etc.). Door de interviews kregen de elementen inhoudelijke verdieping doordat de aard en eigenschappen van de elementen duidelijk werden, ook werden praktische inzichten duidelijk voor het werken met de doelgroep migrantenouders.

Impacttheorie (OV1)

Op welke gedragingen en met behulp van welke activiteiten een interventie inspeelt, staat beschreven in de impacttheorie (Rossi et al., 2004). Over het element **sociale ondersteuning** (PWE1) werd genoemd dat dit werkt voor ouders met een migratieachtergrond doordat ze elkaar kunnen adviseren (1.1), ze via ervaringen van anderen een eigen oplossing kunnen bedenken (1.2) en uitdagingen van anderen herkennen en

erkennen (1.3). Daarnaast werd de ervaring gedeeld dat groepjes vormen na WO, waardoor steun op lange termijn (1.4) kon plaatsvinden:

R-3: *“Ik denk als je er niet uit komt met knelpunten die je ervaart en je gaat je sociale omgeving daarvoor gebruiken om te kijken wat er al ervaren is, dan triggert dat om de ervaringen op jezelf toe te passen en wellicht nieuwe ervaring te creëren. Dat je dus je dilemma door ervaringen van anderen kan oplossen of bepaalde kennis kan maken.”* (PWE1.2)

Open en effectieve communicatie (PWE2) werd door de respondenten besproken als effectieve communicatie (2.1) tussen de ouders (2.2) en tussen ouders en kinderen (2.3). Daarnaast was open communicatie over schaamteonderwerpen belangrijk (2.4). Respondent 3 noemde dat open communicatie belangrijk is voor het leren jezelf te verdedigen door het gebruik van argumenten, wat weer van invloed is op de assertiviteit van de kinderen.

Respondent 3 noemde de volgende elementen van effectief communiceren:

R-3: *“Bijvoorbeeld open vragen stellen, niet alleen gesloten vragen stellen. Voor je een goed gesprek kunt voeren moet je omgeving veilig stellen, uitsluiting van geruis, dat je de tijd neemt, dat je het kind gaat vragen op manier dat je hem niet aan het verhoren bent, maar aangeeft ‘ik wil een gesprek voeren, wat zit je dwars, wat mankeert je.’”* (PWE2.1).

Respondent 4 schetste het probleem van communicatie binnen gezinnen van schamteculturen:

R-4: *“We stimuleren ouders echt om open communicatie met kinderen te hebben. En dat is moeilijk, want zij denken vaak als ik dit bespreek dan gaat mijn kind dit gedrag uitoefenen. Dus als ik in gesprek ga over seksualiteit, dan ga ik dat niet doen want dan gaan ze seksueel contact hebben. Dus als ik het bespreek is het er. Als ik het niet bespreek, is het er niet.”* (PWE2.3, 2.4).

Over het derde element uit de literatuur, een **autoritatieve opvoedingsstijl** (PWE3) hanteren, waren de meningen verdeeld. De respondenten waren het eens dat deze opvoedstijl past binnen de Nederlandse samenleving en dat het een kind weerbaar kan maken. Echter krijgen de ouders in WO geen opvoedstijl opgedragen. Daarbinnen noemden de respondenten het belang van het bespreken van de gevolgen (3.1) van een opvoedingsstijl, van grenzen stellen in opvoeding (3.2) en het praten over regels (3.3). In het volgende fragment besprak respondent 3 het verschil tussen een autoritaire en niet-autoritaire opvoedstijl:

R-3: *“Want als je autoritair bent zeg je ‘je moet dit doen’. Als kind vraag je ‘waarom moet ik dat doen’. ‘Als ouder geef ik je die opdracht en anders krijg je straf.’ Dan laat*

je totaal geen ruimte om eigen keuzes te maken op basis van een eigen overtuiging. Als je dat niet doet dan leer je het kind goed te luisteren en naar argumenten te luisteren en maken ze hun eigen keuzes. Maar in autoritaire stijl geef je kind niet die keuze tot zelf ontwikkelen en daarmee worden ze niet weerbaar.” (PWE3.1).

Over het element **veerkracht in de familie** (PWE4) noemden de respondenten dat een ouder zelf weerbaar moet zijn en de tools moet hanteren (4.1), voor het weerbaarheid bij het kind kan stimuleren. Vervolgens kunnen kind en ouder elkaars weerbaarheid stimuleren (4.2). Ook kunnen familieleden een ondersteunende rol (4.3) hebben bij uitdagingen.

R-3: “Als de hele familie weerbaar is, dan kunnen ze zeker in een ondersteunende rol helpen met waar iemand te maken heeft. De familiebanden, dan ga ik kijken bij mijn zus hoe zij met zo’n dilemma is omgegaan of ik ga met mijn neef of wie dan ook bellen om te vragen hoe ik het kan oplossen. En dat helpt.” (PWE4.3).

Respondent 4 gaf aan dat het lastig is om dit te verwerklijken. Daarnaast werd genoemd dat in WO niet genoeg aandacht is voor het gehele gezin om te kunnen spreken over weerbaarheid van de familie.

De respondenten noemden nog een aantal nieuwe elementen. Zo noemden alle respondenten het **bewust maken van eigen handelen** (PWE5) van ouders als een belangrijk element van weerbaarheidstrainingen. Hieronder viel het bewust maken van hun eigen handelen en consequenties ervan (5.1), van hun invloed (5.2), hun rol en voorbeeldfunctie (5.3) en van andere handelwijzen in situaties (5.4). Respondenten benadrukten dat reflectie en kritisch zijn (5.5) naar jezelf en anderen een belangrijk onderdeel is. Zo beschreef respondent 4 hoe ouders reflectief zijn op hun handelen:

R-4: “Maar dit is zo’n moment dat je bij jezelf nagaat ‘wat doe ik eigenlijk en wat doe ik precies. Kan ik dat ook anders? Ik zie opeens ouders die het op dezelfde manier doen, maar sommigen ook op een andere manier doen. Dat is interessant. Doe ik dit ook, wat zijn mijn valkuilen, wat zijn mijn mogelijkheden?’ Dus absoluut, reflectie en bewust wording is de eerste stap.” (PWE5.4, 5.5)

Ook werd **betrokkenheid bij het kind** (PWE6) door alle respondenten genoemd. Betrokkenheid in de gedachtegoed en leefwereld van het kind (6.1), aandacht en tijd hebben voor het kind (6.2) en betrokken zijn bij activiteiten (6.3). Respondent 4 beschreef dat je betrokken kan zijn door bij de voorbereiding van een sollicitatiegesprek te helpen (PWE6.3). Respondent 1 noemde:

R-1: “Maar ook soms heb je het over een mug die je ‘s nachts wakker houdt en wat kan je daaraan doen: dan heb je betrokkenheid, je hebt een gezamenlijk plan om die

mug uit de kamer te krijgen. Iets heel simpels en dan ga je dat daarna vergroten door het nieuws van de dag te nemen.” (PWE6.1)

Ten slotte werd het element **assertiviteit stimuleren** (PWE7) genoemd door respondenten 2, 3 en 4. Onder assertief zijn valt ‘nee’ durven zeggen (7.1), een positief zelfbeeld, eigenwaarde en zelfvertrouwen hebben (7.2), besluitvaardig zijn (7.3), overtuigingskracht (7.4) en een mening hebben (7.5). Respondent 2 illustreerde het belang van ‘nee’ zeggen bij doelgroep migrantenouders door het volgende te zeggen:

R-2: “In bepaalde culturen, om nee te zeggen, vooral tegen oudere mensen, is niet goed. ‘Hij is niet goed opgevoed. Hij zegt altijd nee.’ Maar jij moet de mensen helpen te accepteren dat je op veel dingen nee kan zeggen. En om dat tot de praktijk te brengen is een grote stap. En dat is weerbaar. En dus om goed nee te zeggen. Dat maakt mensen sterk.” (PWE7.1)

Procestheorie (OV1)

De noodzakelijke randvoorwaarden van een interventie worden beschreven in de procestheorie (Kesselring et al., 2013). In de interviews noemden de respondenten een aantal randvoorwaarden (RV) voor het behalen van successen met migrantenouders. Allereerst moet de trainer **cultuursensitief zijn** (RV1). Daarnaast moet een **vertrouwensrelatie** (RV2) ontstaan doordat de trainer zich kwetsbaar opstelt en eigen ervaringen deelt. Ook een **veilige sfeer** (RV3) is belangrijk, dit wordt gecreëerd door onder andere het stellen van kaders voor de training. Als laatste noemden de respondenten het ingaan op de specifieke behoeften van de ouders via een **bottom-up aanpak** (RV4).

Respondenten vertelden dat cultuursensitieve trainers waardevol zijn omdat ze kunnen aansluiten bij het referentiekader van ouders, problematieken erkennen en culturele of religieuze onwaarheden kunnen aankaarten. Respondent 4 zei hierover:

R-4: “Sowieso is de trainer die voor de groep staat ook altijd iemand met een cultureel diverse achtergrond. Dus kwa culturele diversiteit proberen we ook altijd iemand voor de groep te zetten die de dilemma’s snappen waar ouders mee zitten, die snappen waar het vandaan komt en zelf opgevoed zijn in cultureel diverse omgevingen en voeden ook hun kinderen op in cultureel diverse omgevingen.” (RV1).

Doordat de trainers ook eigen ervaringen en dilemma’s delen wordt het vertrouwen tussen de ouders en de trainer vergroot, waardoor een veilige sfeer ontstaat.

R-4: “Opbouwen van vertrouwen, veel over jezelf delen, over je eigen familieachtergrond als trainer. Zodat ze je kunnen plaatsen. (..) Verder werkt kaders zetten aan het begin van bijeenkomsten. Er wordt veel geroddeld binnen de

gemeenschappen. Dus heel duidelijk zijn bij begin van iedere training weer, dat wat hier besproken wordt hier ook blijft. Dat helpt goed. Elkaar respecteren, je mag een andere mening hebben, maar als persoon respecteren we elkaar. Dat is ook iets wat binnen meer collectivistische culturen tot nog wat heftige discussies kan leiden.”

(RV2, 3).

Respondent 3 deelde zijn ervaring met het opbouwen van een veilige sfeer:

R-3: “Ervaringen die wij hebben is dat het tijdens de trainingen een bepaalde veiligheid wordt gecreëerd waar ouders, als veiligheid voldoende is, dan komt echt alles op tafel. (..) Dus door die veilige sfeer te creëren binnen de training, dan gaan ze echt met elkaar delen en van elkaar leren. Wat ze ook moeten doen. Binnen de training kan je je kwetsbaar opstellen en veilig voelen. En wat binnen de training wordt besproken, moet ook echt daarbinnen blijven.” (RV3).

Over het werken aan de hand van de bottom-up aanpak van ouders noemde respondent 3:

R-3: “Wat onze weerbaar opvoeders trainingen effectief maakt, is dat we hebben geanticipeerd op de behoeften met de bottom-up benadering. Dus wat de ouders missen, dan kijk je, wat speelt er tussen de gezinnen, bij jongeren.” (RV4).

OV1: Synthese van elementen en randvoorwaarden

Uit de literatuurstudie en de praktijkkennis uit de interviews werden zeven potentieel werkzame elementen en vijf randvoorwaarden gesynthetiseerd. Door te kijken naar de specifieke bewoording van de experts en de veelvoud waarop het element genoemd werd, zijn de benamingen van de vier werkzame elementen uit de literatuur aangepast en werden drie potentieel werkzame elementen ontwikkeld en toegevoegd. Voor verdere toelichting op de synthese van de potentieel werkzame elementen, zie Tabel 3 in bijlage C. De potentieel werkzame elementen bevatten aspecten van de procestheorie.

OV2: Documentanalyse Weerbaar Opvoeden

In deze sectie zijn de resultaten van de documentanalyse zichtbaar in Tabel 4. In de linker kolom zijn de potentieel werkzame elementen, randvoorwaarden en alle onderliggende dimensies beschreven. In de rechterkolom is de waardering gegeven per dimensie. Vervolgens is de gemiddelde waardering van deze dimensies aan het element gegeven. Een uitgebreide tabel is te lezen in Bijlage D, waarin is opgenomen op welke pagina's van het handboek of de PowerPointpresentatie de desbetreffende dimensie terug te vinden was. De geanalyseerde documenten zijn het trainingshandboek, de bijbehorende bijlagen en de PowerPointpresentatie van *Weerbaar Opvoeden*.

Tabel 4

Overzicht waarderingen op de potentieel werkzame elementen voor weerbaarheid in de documentanalyse van Weerbaar Opvoeden

	Waardering
POTENTIEEL WERKZAME ELEMENTEN	
Het programma bevat een beschrijving van de manier waarop ...	
1. Sociale ondersteuning	+/-
1.1. ... ouders elkaar regulier ontmoeten	-
1.2. ... ouders ervaringen met elkaar delen	+/-
1.3. ... ouders elkaar advies geven	+/-
1.4. ... ouders elkaars problemen herkennen en erkennen	-
1.5. ... ouders van elkaar leren	+/-
1.6. ... ouders elkaar op lange termijn ontmoeten	--
2. Open en effectieve communicatie	+
2.1. ... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen open en effectief te communiceren	++
2.2. ... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen het gesprek aan te gaan en hier een voorbeeldfunctie op zich nemen	++
2.3. ... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen te communiceren over ervaringen en emoties en te reflecteren hierop.	+
2.4. ... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen te communiceren over onderwerpen met schaamte	+/-
2.5. ... ouders worden gestimuleerd om met hun partner open te communiceren.	--
3. Autoritatieve opvoedingsstijl	+
3.1. ... autoritatieve opvoedingsstijl wordt behandeld	+
3.2. ... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen over regels te praten	+
3.3. ... ouders worden gestimuleerd om grenzen te stellen in de opvoeding	+
3.4. ... ouders worden gestimuleerd om positieve feedback en aanmoediging te geven aan hun kinderen	++
3.5. ... ouders worden gestimuleerd om hun kinderen ruimte te geven voor eigen ontwikkeling en maken van eigen keuzes	+/-
3.6. ... het genegenheid in de thuissituatie stimuleert	-
4. Weerbaarheid en ondersteuning binnen het gezin	-
4.1. ... het gezin als geheel weerbaar is	--
4.2. ... partners worden gestimuleerd om regelmatig met elkaar te interacteren	--
4.3. ... ouders worden gestimuleerd om elkaar als partners en als gezin thuis te ondersteunen	-
4.4. ... ouders worden gestimuleerd om hun al bestaande competenties en eigenschappen versterken	-
4.5. ... ouders zelf aan hun eigen weerbaarheid werken.	+/-
4.6. ... ouders en kinderen elkaars weerbaarheid versterken	--
5. Bewustmaken van eigen handelen	++
5.1. ... ouders bewust worden van de gevolgen van hun handelen	+
5.2. ... ouders bewust worden van hun invloed als ouder	++
5.3. ... ouders bewust worden van hun hun rol en voorbeeldfunctie als ouder	++
5.4. ... ouders bewust worden van andere handwijzen in de opvoeding	+
5.5. ... ouders kritisch en reflectief naar zichzelf kijken	++

6. Betrokkenheid bij je kind	+/-
6.1. ... ouders betrokken raken bij de gedachtegoed en leefwereld van hun kind	+
6.2. ... ouders betrokken raken bij activiteiten van hun kind	-
6.3. ... ouders worden gestimuleerd om tijd en aandacht voor hun kind te hebben	+
6.4. ... ouders worden gestimuleerd om een warme en positieve relatie met hun kind te hebben	+/-
7. Assertiviteit stimuleren	+/-
7.1. ... ouders en kinderen 'nee' leren zeggen	-
7.2. ... ouders een positief zelfbeeld, eigenwaarde en zelfvertrouwen stimuleren bij hun kinderen en zichzelf.	++
7.3. ... ouders de besluitvaardigheid en weloverwogen keuzes stimuleren bij hun kinderen en zichzelf.	+/-
7.4. ... ouders de overtuigingskracht hun kinderen en zichzelf stimuleren.	--
7.5. ... ouders 'een eigen mening uiten' van hun kinderen en zichzelf stimuleren.	++
RANDVOORWAARDEN	
Het programma bevat een beschrijving van de manier waarop ...	
8. Cultuursensitieve trainer	-
8.1. ... de trainer kennis heeft over de verschillende culturen en islam	+
8.2. ... de trainer een open en respectvolle houding heeft naar andere culturen	--
8.3. ... de trainer dilemma's herkent en erkent van ouders	--
8.4. ... de trainer vaardigheden bezit voor de communicatie met andere culturen	-
8.5. ... de trainer vanuit de leefwereld van de ouders kijkt	+/-
9. Vertrouwensrelatie tussen trainer en deelnemers	+/-
9.1. ... de trainer zich kwetsbaar opstelt	+
9.2. ... de trainer eigen ervaringen deelt	+
9.3. ... de trainer eigen dilemma's en uitdagingen deelt	+/-
9.4. ... de trainer eigen inzichten deelt	--
9.5. ... de trainer de al aanwezige competenties van ouders versterkt	-
9.6. ... de trainer oprechte interesse in de ervaringen van ouders toont	--
10. Er is een veilige leeromgeving	+/-
10.1. ... voorafgaand aan de training kaders worden gesteld	+
10.2. ... een respectvolle sfeer en tolerantie voor meningsverschillen heerst	-
11. Genderspecifieke training	--
11.1. ... mannen en vrouwen de training gescheiden van elkaar volgen	--
12. De training heeft bottom-up aanpak	+/-
12.1. ... de training is gebaseerd op de specifieke behoeften van ouders	+/-
12.2. ... de aanpak van de training wordt aangepast op de behoeften van ouders	+/-

Noot: De waardering is als volgt: -- = Ontbreekt/onbekend; - = Vaag, fragmentarisch, inconsistent; +/- = Enigszins beschreven en verantwoord; + = Beschreven en verantwoord, nog niet consistent; ++ = Expliciet operationeel consistent beschreven en verantwoord

Toelichting op de waarderingen

1. Sociale ondersteuning: +/- . In het handboek werd duidelijk dat de groep ouders elkaar regelmatig ontmoeten en dat ouders aanwezig moeten zijn voor 'optimale kennisoverdracht'. Ook werd duidelijk dat ouders in elk dagdeel op verschillende manieren en op meerdere momenten ervaringen met elkaar delen en elkaar uitleg, feedback en tips geven.

Echter, het werd bijna niet verantwoord waarom het belangrijk is dat ouders elkaar regulier zien, adviseren en steun vinden bij elkaar.

2. Open en effectieve communicatie: +. Uit het handboek bleek dat de groep regelmatig met elkaar in gesprek gaat en in bijna alle huiswerkopdrachten ook met het kind. Er werd redelijk verantwoord waarom bepaalde gesprekstechnieken belangrijk zijn. Ook werd verantwoord waarom het belangrijk is om te reflecteren op ervaringen en te communiceren over schaamteonderwerpen.

3. Autoritatieve opvoedingsstijl: +. In het handboek werd verantwoord wat de gevolgen zijn van de autoritatieve opvoedingsstijl en waarom samen afspraken maken belangrijk is. Ook werden concrete tips gegeven voor het uitvoeren hiervan. Echter kwam het in de doelstellingen en dagdelen van WO niet of weinig terug. Wel kwam aanmoedigen en positieve gedragingen benoemen consistent terug in WO.

4. Weerbaarheid en ondersteuning binnen het gezin: -. In het handboek werd nauwelijks gesproken over weerbaarheid binnen het gehele gezin. Het handboek beschreef dat kinderen ondersteuning van ouders nodig hebben, maar niet dat ouders dit nodig hebben van hun partner. Er werd enigszins beschreven hoe ouders aan hun eigen weerbaarheid werken, maar dit kon explicieter.

5. Bewustmaken van eigen handelen: ++. In het handboek werd verantwoord dat bewust zijn van het eigen handelen en de gevolgen hiervan, nodig is voor het leren van nieuwe manieren van opvoeden. Ook kwam consistent en operationeel terug hoe WO werkt aan dit bewustzijn en reflectief vermogen.

6. Betrokkenheid bij je kind: +/- . In het handboek werd beschreven dat ouders aandacht en tijd voor hun kinderen maken door middel van huiswerkopdrachten. Daarnaast werd verantwoord waarom een warme ouder-kindrelatie belangrijk is in de opvoeding. Ook werden ouders uitgedaagd om in gesprek te gaan over de gedachtegoed en activiteiten van hun kinderen, maar ze werden er sporadisch actief bij betrokken. Ook kwam dit niet consistent terug.

7. Assertiviteit stimuleren: +/- . In het handboek werd verantwoord waarom assertiviteit belangrijk is bij weerbaar zijn. Vooral het stimuleren van een positief zelfbeeld, zelfvertrouwen en een eigen mening kwam consistent en met concrete tips terug, de overige dimensies werden fragmentarisch of niet besproken. Opvallend hierbij was dat bijna elke respondent 'nee leren zeggen' verscheidene keren benoemde, maar dat dit slechts twee keer in het handboek terug kwam. Ook werd in het handboek nauwelijks gesproken over

weloverwogen keuzes maken, wel werd vaker gesproken over het bedenken van eigen oplossingen.

8. Een cultuursensitieve trainer: -. In het handboek werd beschreven dat de trainers kennis hebben van verschillende culturen en van de islam. Ook werd genoemd dat trainers dilemma's uit rollenspellen vertalen naar de dagelijkse leefwereld van de ouders. Echter werd niet operationeel beschreven hoe trainers cultuursensitief handelen of dilemma's herkennen en erkennen. Wel werd enigszins verantwoord waarom trainers bij voorkeur dezelfde culturele achtergrond hebben als de ouders in de groep.

9. Vertrouwensrelatie tussen trainer en deelnemers: +/-. In het handboek werd beschreven en verantwoord dat trainers zich kwetsbaar opstellen en eigen ervaringen delen. Er werd niet beschreven of trainers eigen inzichten bij dilemma's delen of in hoeverre trainers interesse tonen in de ouders.

10. Er is een veilige leeromgeving: +/-. In het handboek werd uitgelegd waarom een veilige omgeving belangrijk is in de training. Ook werden hier expliciete regels beschreven waardoor deze veiligheid wordt gewaarborgd. Echter kwam dit niet consistent in de PowerPoint of beschrijving van dagdelen terug.

11. Genderspecifieke training: --. In het handboek stond dat bepaalde 'moedergroepen' voorkeur hebben voor een vrouwelijke trainer. Dit werd echter niet verantwoord, ook was er geen beschrijving van de samenstelling van de groepen.

12. Bottom-up aanpak: +/-. In het handboek was beschreven dat WO gericht is op de behoeften van ouders en in de aanpak en keuzes van de training kwam dit consistent terug. Echter bleef onverantwoord waarom dit belangrijk werd gevonden.

Discussie

Het doel van dit onderzoek was inzicht verkrijgen in de programmatheorie van *Weerbaar Opvoeden* (WO) en implicaties voor de ontwikkeling hiervan te formuleren voor Stichting Stimulance. WO is een programma dat zich richt op het weerbaar maken van migrantenouders en -kinderen.

In dit onderzoek zijn de elementen onderzocht die weerbaarheid in de opvoeding bepalen, stap 3 van de algemeen methodische voorwaarden (Baar et al., 2007; Green & Kreuter, 2005). Dit is belangrijk, zodat ook de volgende stappen van dit model onderzocht kunnen worden, zoals het adequaat aansluiten van de interventiedoelen hierop (Baar et al., 2007; Bartholomew et al., 2006).

OV1: Potentieel werkzame elementen

De resultaten van de literatuurstudie en expertinterviews waren gericht op het beantwoorden van onderzoeksvraag 1: Welke potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden kunnen vanuit literatuurstudie en expertinterviews gesynthetiseerd worden met betrekking tot weerbaar opvoeden door migrantenouders? De gesynthetiseerde potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden zijn: sociale ondersteuning, open en effectieve communicatie, autoritatieve opvoedingsstijl, weerbaarheid en ondersteuning binnen het gezin, bewustmaken van eigen handelen, betrokkenheid bij je kind, stimuleren van assertiviteit, een cultuursensitieve trainer, vertrouwensrelatie, veilige leeromgeving, genderspecifieke training en een bottom-up aanpak van de training.

Tijdens de literatuurstudie was gekozen om 'zelfvertrouwen' niet mee te nemen in de werkzame elementen, omdat het weinig werd genoemd in vergelijking met de andere elementen. Uit de praktijkinzichten van experts bleken zelfvertrouwen en assertiviteit toch belangrijke rollen te spelen, evenals zelfreflectie en betrokkenheid. Deze eigenschappen van assertiviteit en zelfreflectie zijn competenties van weerbare personen (Hornor, 2017; Meijer & Winter-Koçak, 2018). Hierdoor leert men reflecteren op hun (gewenste) gedrag. Over de rol van ouderbetrokkenheid bij weerbaarheid is literatuur minder duidelijk, wel wordt besproken dat zorgzame ouders de weerbaarheid van het gezin stimuleren (Sheridan, Sjuts, & Coust, 2013). De meeste literatuur over ouderbetrokkenheid is echter gelinkt aan schoolprestaties en niet direct aan een verhoogde weerbaarheid (bijvoorbeeld Jeynes, 2010). Een vervolgonderzoek kan uitwijzen of en welk verband bestaat tussen ouderbetrokkenheid en weerbaarheid.

Zoals aangegeven in de inleiding zijn deze elementen potentieel werkzaam, aangezien ze ook gebaseerd zijn op basis van praktijkinzichten. Hierdoor geeft deze studie slechts een inschatting, maar geen garantie voor effectiviteit (Baar et al., 2007). Een effectenonderzoek is noodzakelijk om de werkelijke werkzaamheid te bepalen door een pre- en posttest te hanteren (zie Beurden et al., 2018).

OV2: Documentanalyse

De documentanalyse beantwoordt onderzoeksvraag 2: In hoeverre zijn deze potentiële werkzame elementen en randvoorwaarden aanwezig in de documenten van het programma *Weerbaar Opvoeden*? Op basis van de waarderingen van de documentanalyse kan geconcludeerd worden dat de meeste elementen enigszins of goed beschreven en verantwoord worden en dat bijna alle randvoorwaarden de waardering 'enigszins beschreven en verantwoord' kregen.

Uitschieters waren de elementen ‘bewust maken van eigen handelen’, ‘weerbaarheid en steun binnen het gezin’ en ‘genderspecifieke training’. ‘Bewust maken van eigen handelen’ werd het hoogst gewaardeerd omdat het operationeel en consistent beschreven werd, dit is in verhouding met het belang dat de experts eraan gaven. De dimensies van weerbaarheid binnen het gezin komen echter niet of inconsistent terug in het handboek, waardoor het een lagere waardering heeft gekregen. Deze afwezigheid is opvallend vanwege de betekenis die weerbaarheidsliteratuur geeft aan weerbaarheid van het gezin in de opvoedings- en migratiecontext. Dit zou immers versterkend werken op de weerbaarheid van de individuele gezinsleden (Sheridan et al., 2013; Simon et al., 2013), waar WO op focust. Daarnaast biedt familieweerbaarheid bescherming tegen de stress na een migratie (Greeff & Holtzkamp, 2007). Wat ook opvalt, is dat communicatie en interactie tussen partners een doel is dat elk dagdeel terugkomt. Toch is er geen beschrijving hoe dit wordt gestimuleerd. Dit is jammer, aangezien migrantenmoeders de steun van hun partner nodig hebben in het versterken van hun eigen weerbaarheid (Alsharaydeh et al., 2019). Ook het doorgeven van kennis en steun aan ouders buiten de groep komt wekelijks terug, maar wordt verder niet beschreven. Het stimuleren van de kennis en weerbaarheid van ouders uit de gemeenschap zou wel voordelig zijn (Hornor, 2017), want dit verhoogt de weerbaarheid van individuen doordat de competenties van de gemeenschap worden versterkt. Bovendien wordt hierdoor het sociale netwerk opgebouwd en versterkt (Black & Lobo, 2008; Meijer & Winter-Koçak, 2018). Ten slotte ontbreekt in het handboek een beschrijving van de groepssamenstellingen, hierdoor wordt de ‘genderspecifieke training’ het laagst beoordeeld. Desalniettemin is deze randvoorwaarde van belang in de migratiecontext van WO, doordat in sommige (voornamelijk islamitische) culturen de sfeer veiliger zal zijn als mannen en vrouwen de training gescheiden volgen (Taouanza et al., 2018). Aangezien het belang van een veilige leeromgeving werd beaamd in zowel de *evidence-* als *practice-based* inzichten (Walsh, 2003), wordt aanbevolen om in een doorontwikkeling van WO hier aandacht aan te besteden.

Het is belangrijk om in acht te nemen dat het ontbreken van een beschrijving in het handboek, niet betekent dat het element in de training niet naar voren komt. Zo concludeert Maat (2020) uit observaties dat de trainer van WO veel eigen ervaringen van ouderschap, eigen meningen en het gebruik van islam en Koran gebruikt, terwijl de ‘cultuursensitieve trainer’ als vaag en inconsistent werd gewaardeerd. Een vervolgonderzoek kan uitwijzen in welke mate de potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden in de training terugkomen middels observaties en interviews naar de ervaringen van deelnemers. Zo heeft het onderzoek

van Wonderen en Capel (2017) door middel van observaties en diepte-interviews vastgesteld welke elementen in *Weerbaar Opvoeden tegen Radicalisering* terugkwamen.

Limitaties en sterktes

Vanwege de coronacrisis is het onderzoek eind april gestart en was de onderzoeksperiode kort. Hierdoor zitten een aantal methodische limitaties in de aanpak van de dataverzameling. Ten eerste kan een vervolgonderzoek de zoektermen en inclusiecriteria systematischer hanteren. Door systematischer om te gaan met de zoektermen en in het lezen en uitsluiten van artikelen, wordt de betrouwbaarheid van de studie verhoogd, doordat het transparanter en beter repliceerbaar is (Boeije, 2016; Neuman, 2009). Ten tweede zijn de interviews globaal kwalitatief geanalyseerd. Dit had grondiger gekund, wat zorgt voor een vergroot inzicht in het onderwerp en een verhoogde betrouwbaarheid (Boeije, 2016). Sterk waren de gemaakte aantekeningen tijdens de interviews en het doorvragen op antwoorden. Echter, tijdens de analyse van de interviews bleek dat sommige doorvraagmomenten niet waren benut. Door de iteratieve werkwijze van de analyse kon bij volgende interviews op deze onderwerpen wel doorgevraagd worden.

Een volgende limitatie is het kleine aantal respondenten en hun verbondenheid aan Stichting Stimulance. Door het kleine aantal is het onzeker of alle praktijkinzichten duidelijk zijn geworden. Daarnaast zorgt hun verbondenheid voor een eventuele verminderde validiteit van het onderzoek, aangezien de respondenten gewenste antwoorden kunnen geven op vragen.

Een laatste limitatie zit in de waarderingen van de programmatheorie. Deze waarderingen zijn slechts een inschatting en geen 'hard oordeel', aangezien het onduidelijk is welk elementen zwaarder wegen ten opzichte van elkaar (Baar et al., 2007). Daarnaast is in dit onderzoek slechts een onderdeel van de algemeen methodische voorwaarden van Baar en collega's (2007) onderzocht, namelijk de theoretische onderbouwing. Voordat WO naar een hoger niveau op de effectlader van NJI kan komen, moeten de overige zes stappen nog worden geëvalueerd: de epidemiologische analyse, risicofactoren, operationeel geformuleerde interventiedoelen, op theorie -en praktijkervaring gebaseerde methodiek, het implementatieprotocol en het evaluatieplan (Baar et al., 2007). Wanneer de inhoud en het implementatie- en evaluatieplan een duidelijke theoretische basis hebben en goed op elkaar zijn afgestemd zal de interventie een hogere effectiviteitspotentie hebben (Baar et al., 2007; Bartholomew et al., 2004). Ook is het interessant om te onderzoeken wat de effectiviteitspotentie van WO is, als de theoretische onderbouwing verder is ontwikkeld.

Sterk aan dit onderzoek is het gebruik van praktische inzichten in de ontwikkeling van de potentieel werkzame elementen, hierdoor hebben deze concepten verdieping gekregen. De handelingsmogelijkheden zijn door deze inzichten specifiek geformuleerd naar de doelgroep migrantenouders. Hierdoor is de mogelijkheid om te generaliseren naar een grotere populatie niet vanzelfsprekend. De studie is wel inferentieel generaliseerbaar (Mortelmans, 2013). Doordat de aard en eigenschappen van de potentieel werkzame elementen zijn opgenomen in de beschrijving van de elementen, zijn ze breed beschreven. Hierdoor wordt de overdraagbaarheid van de elementen naar een nieuwe context mogelijk, alhoewel dit niet vanzelfsprekend is. Een nieuwe context kan immers ook leiden tot nieuwe inzichten en resultaten (Mortelmans, 2013). Daarnaast zorgt de combinatie van wetenschappelijke en praktische inzichten voor een breed perspectief, waarmee naar het probleem gekeken kon worden. Dit zorgt eveneens voor het dichten van een gat tussen de kennis uit literatuur en praktijk. Voor de verkennende aard van de studie is dit belangrijk, zodat nieuwe inzichten en kennis gesynthetiseerd worden (Neuman, 2009) over de potentieel werkzame elementen van weerbaarheid in de migratiecontext. Daarnaast is weinig onderzoek naar deze combinatie gedaan. Dit onderzoek sluit daarom aan bij kennis over weerbaarheidstrainingen en de aanpak bij de doelgroep migrantenouders.

Implicaties

Dit onderzoek had als doel om implicaties te formuleren voor de verdere ontwikkeling van de programmatheorie. Ten eerste wordt aanbevolen om in de programmatheorie de theoretische onderbouwing van de interventieactiviteiten uit te breiden en om het versterken van de eigen weerbaarheid van de ouder hierin op te nemen. In het handboek staan de interventieactiviteiten duidelijk beschreven. Toch mist vaak de verantwoording en wordt niet beschreven waarom de activiteit is bedacht. Door de hoofdactiviteiten van de interventie te verantwoorden en de theoretische onderbouwing te vergroten, komt WO dicht bij de tweede trede van de effectladder van het NJI (Veerman & Yperen, 2008). Verder is een beschrijving van onderzoeksresultaten van deze of soortgelijke interventies nodig om bij trede twee te komen, bijvoorbeeld onderzoeksresultaten van de interventie *Weerbaar Opvoeden tegen Radicalisering*.

Ten tweede wordt aanbevolen om de randvoorwaarden van de training op te nemen in de theoretische onderbouwing. Zo blijkt uit de expertinterviews en uit het onderzoek van Maat (2020) dat de trainer een grote rol speelt. Het handboek kan hier expliciet op ingaan door de rol en houding van de trainer omvangrijker te beschrijven en te verantwoorden. Daarnaast worden alleen bij dagdeel één duidelijke regels opgesteld aan de training en worden

de regels van feedback bij het rollenspel besproken aan het einde van dagdeel twee. Door deze regels consistent bij elk dagdeel terug te laten komen wordt de veilige leeromgeving gewaarborgd.

Ten slotte wordt aanbevolen om de interventie door te ontwikkelen naar het stimuleren van de weerbaarheid en ondersteuning binnen het gehele gezin. Zowel uit literatuur als uit expertinterviews blijkt de behoefte tot het stimuleren van interactie tussen partners en tussen broers en zussen (Alsharaydeh et al., 2019; Sheridan et al., 2013). In een doorontwikkeling kan hier concrete aandacht aan worden besteed. Tevens kwam de behoefte en het belang van een eventuele internationale aanpak van de training ter sprake. Een vervolgonderzoek kan ingaan op deze en mogelijk andere behoeften van trainers en deelnemers, waarbij onder andere onderzocht kan worden wat de benodigdheden zijn en haalbaarheid is van een internationale pilot van *Weerbaar Opvoeden*. Dit kan worden onderzocht door het analyseren van de eerste drie stappen van de algemeen methodische voorwaarden, waarin een analyseproces van de beginsituatie en ontwerpen wordt gehouden (Baar et al., 2007; Green & Kreuter, 2005).

Uit dit onderzoek blijkt dat migrantenouders hun weerbaarheid kunnen vergroten in interactie met andere ouders en met hun kinderen. Hierbij staat het delen van ervaringen, open communicatie, zelfreflectie en assertiviteit centraal. Het blijkt dat de programmatheorie van *Weerbaar Opvoeden* nog uitgebreid kan worden in de beschrijving en verantwoording van de hoofdactiviteiten van de interventie. Door het uitbreiden van de theoretische onderbouwing van de randvoorwaarden en de potentieel werkzame elementen kan de training naar trede twee komen van de effectiviteitsladder van het NJI.

Referentielijst

- Alsharaydeh, E. A., Alqudah, M., Lee, R. L. T., & Chan, S. W. C. (2019). Challenges, coping, and resilience among immigrant parents caring for a child with a disability: an integrative review. *Journal of Nursing Scholarship, 51*(6), 670-679.
doi:10.1111/jnu.12522
- Andriessen, I., Dijkhof, J. H., Torre, A. van der, Berg, E. van den, Pulles, I., Iedema, J., & Voogd-Hamelink, M. de. (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Baar, P., Wubbels, T., & Vermande, M. (2007). Algemeen methodische voorwaarden voor effectiviteit en de effectiviteitspotentie van Nederlandstalige antipestprogramma's voor het primair onderwijs. *Pedagogiek, 27*, 71-90.
- Baarda, D. B., De Goede, M., & Teunissen, J. (2005). *Kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers B.V.
- Bartelink, C., & Verheijden, E. (2015). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Bartholomew, L.K., Parcel, G.S., Kok, G. & Gottlieb, N.H. (2006). *Planning Health Promotion Programs: An Intervention Mapping Approach*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Black, K., & Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of Family Nursing, 14*, 33-55. doi:10.1177/1074840707312237
- Boeije, H. (2016). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Beurden, S. L. van, Haan, M. de, & Jongmans, M. J. (2018). How Moroccan-Dutch parents learn in communities of practice: Evaluating a bottom-up parenting programme. *Child & Family Social Work, 24*, 283-291. doi:10.1111/cfs.12613
- Beurden, S. L. van, & Haan, M. de (2019). How do Moroccan-Dutch parents (re) construct their parenting practices? Post-migration parenthood as a social site for learning and identity. *Learning, Culture and Social Interaction, 21*, 1-9.
doi:10.1016/j.lcsi.2018.12.003
- Brooks, R. B. (2013). The power of parenting. In L. W. Goldstein & R. B. Brooks, (Eds.), *Handbook of resilience in children*. (pp. 443-458). New York: Springer.
- Distelbrink, M., & Pels, T. (2017). *Waardenopvoeding in diversiteit. Het begint met een gesprek*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Gielis, S. (2018). *Opvoeden tot zelfvertrouwen: 20 manieren om de weerbaarheid van je kind te vergroten*. Tiel: Lannoo.
- Goldstein, S., & Brooks, R. B. (2013). *Resilience in children*. New York: Springer.

- Greeff, A. P., & Holtzkamp, J. (2007). The prevalence of resilience in migrant families. *Family & Community Health, 30*(3), 189–200.
doi:10.1097/01.FCH.0000277762.70031.44
- Green, L. W., & Kreuter, M. W. (2005). *Health Promotion Planning: An Educational and Environmental Approach*. New York: McGrawHill Higher Education.
- Haan, M. de (2011). The reconstruction of parenting after migration: A perspective from cultural translation. *Human Development, 54*(6), 376-399. doi:10.1159/000334119
- Honor, G. (2017). Resilience. *Journal of Pediatric Health Care, 31*(3), 384-390.
doi:10.1016/j.pedhc.2016.09.005
- Jeynes, W. (2010). *Parental involvement and academic success*. Routledge: London.
- Jordan, J. V. (2013). Relational Resilience in Girls. In L. W. Goldstein & R. B. Brooks, (Eds.), *Handbook of resilience in children*. (pp. 73-86). New York: Springer.
- Kalthoff, H. (2009). Opvoedondersteuning aan migrantengezinnen schiet tekort. *Jeugd en Co Kennis, 3*(4), 8-18. doi:10.1007/BF03087526
- Kesselring, M., Winter, M. de, Horjus, B., & Van Yperen, T. (2013). Allemaal Opvoeders in the educative civil society. Toward a theoretical framework of an alternative paradigm for childrearing. In: M. Kesselring (2016). *Parents in Parenting. A study on shared childrearing responsibilities between parents and nonparental adults* (Doctoral dissertation, Utrecht University). Enschede: Ipskamp drukkers.
- Kesselring, M., Winter, M. de, Yperen, T. van, & Horjus, B. (2015). De pedagogische civil society in praktijk: Een studie naar de effecten van de activiteiten binnen het programma Allemaal Opvoeders. *Pedagogiek, 35*(3), 263-284.
doi:10.5117/PED2015.3.KESS
- Maat, A. (2020). *Opvoedondersteuning voor vaders met een migratieachtergrond: Vaderrol identiteit, weerbaarheid en sociaal leren* (Master thesis). Universiteit Utrecht.
- Mann, L., Doosje, B., Konijn, E. A., Nickolson, L. Moore, U., & Ruigrok, N. (2015). *Indicatoren en manifestaties van weerbaarheid van de Nederlandse bevolking tegen extremistische boodschappen. Een theoretische en methodologische verkenning*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Meijer, R., & Winter-Koçak, S. de (2018). *Weerbaar tegen discriminatie. Werkzame elementen van weerbaarheidstrainingen tegen discriminatie voor jongeren met een migratieachtergrond*. Utrecht: Movisie.

- Moerbeek, S., & Hoek, M. (2019). *Wijkacademie Opvoeden. Interventiebeschrijving*. Utrecht: Movisie. Verkregen van: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2019-12/Methodebeschrijving-Wijkacademie-Opvoeden.pdf>
- Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Den Haag.
- Neuman, W. L. (2009). *Understanding Research*. Pearson Education Limited: Essex.
- Noor, S. (2016). *Van kwetsbaar naar weerbaar tegen ervaren discriminatie en uitsluiting. Wat is weerbaarheid en hoe worden jongeren met een migratieachtergrond weerbaar?* Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving.
- Pasman, C. (2018). *Social network and social support: Looking for effective characteristics to increase a social network and social support*. (Master thesis). Wageningen Universiteit.
- Parkes, A., Sweeting, H., & Wight, D. (2015). Parenting stress and parent support among mothers with high and low education. *Journal of Family Psychology*, 29(6), 907-918. doi:10.1037/fam0000129
- Pels, T., Distelbrink, M., & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., & Haan, M. de (2003). *Continuity and change in Moroccan socialisation: A review of the literature on socialization in Morocco and among Moroccan families in the Netherlands*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut / Universiteit Utrecht.
- Reyes, J. A., Elias, M. J., Parker, S. J., & Rosenblatt, J. L. (2013). Promoting educational equity in disadvantaged youth: The role of resilience and social-emotional learning. In L. W. Goldstein & R. B. Brooks, (Eds.). *Handbook of resilience in children*. New York: Springer.
- Rooijen – Mutsaers, K. van, & Ince, D. (2013). *Wat werkt bij migrantenjeugd en hun ouders?* Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving.
- Roseboom, L. (2017). *Opvoeden tegen Radicalisering* (Master thesis). Universiteit Utrecht.
- Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Freeman, H. E. (2004). *Evaluation: A systematic approach (7th Ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Salhi, A., Koutet, A., Houte, E. van, & Essyad, C. (2019). *Handboek Weerbaar Opvoeden. Opvoeden in het Nederland van Nu*. Rotterdam: Stichting Stimulance.
- Shenfield, T. (2017). *Understanding the challenges faced by immigrant children*. Verkregen op 6 juli 2020 van: <http://www.psy-ed.com/wpblog/challenges-faced-by-immigrant-children/>

- Sheridan, S. M., Sjuts, T. M., & Coutts, M. J. (2013). Understanding and Promoting the Development of Resilience in Families. In L. W. Goldstein & R. B. Brooks, (Eds.), *Handbook of resilience in children* (pp. 143-160). New York: Springer.
- Simon, J. B., Murphy, J. J., & Smith, S. M. (2005). Understanding and fostering family resilience. *The Family Journal*, 13, 427–436. doi:10.1177/1066480705278724
- Taouanza I., Achahchah, J., & Hollemans, C. (2018). *Weerbare meiden. Werkzame mechanismen voor het vergroten van weerbaarheid bij meiden met een migratieachtergrond*. Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving.
- Ungar, M. (2008). Putting resilience theory into action: Five principles for intervention. In L. Liebenberg, & M. Ungar (Eds.), *Resilience in action* (pp.17-38). Toronto: University of Toronto Press.
- Veerman, J. W., & Yperen, T. A. van (2008). Wat is praktijkgestuurd onderzoek? In T. A. Van Yperen, & J. W. Veerman (Reds.), *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg* (pp. 17-34). Delft: Eburon.
- Veerman, J. W., & Yperen, T. A. van (2017). *Wat is praktijkgestuurd effectonderzoek?* Delft: Eburon.
- Walsh, F. (1998). *Strengthening family resiliency*. New York: Guilford.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42, 1–18. doi:10.1111/j.1545-5300.2003.00001.x
- Wartna, J., Vaandrager, L., Wagemakers, A., & Koelen, M. (2012). *Er is geen enkel werkzaam principe dat altijd werkt. Een eerste verkenning van het begrip werkzame principes*. Wageningen: Wageningen University.
- Werner, E. E. (2013). What can we learn about resilience from large-scale longitudinal studies? In Goldstein, L. W., & Brooks, R. B. (2013). *Handbook of resilience in children* (pp. 87-102). New York: Springer.
- Wonderen, R. van, & Capel, S. (2017). *Weerbaar Opvoeden tegen Radicalisering*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Zolkoski, S. M., & Bullock, L. M. (2012). Resilience in children and youth: A review. *Children and Youth Services Review*, 34(12), 2295-2303. doi:10.1016/j.chilyouth.2012.08.009

Bijlage A. Werkzame elementen op basis van literatuur

Tabel 1

Werkzame elementen en randvoorwaarden op basis van literatuur

IMPACTTHEORIE							
Werkzame elementen	Black & Lobo (2008)	Walsh (2003)	In: Brooks & Goldstein (2013)	Meijer & Winter-Koçak (2018)	Greeff & Holtzkamp (2007)	Pels, Distelbrink & Postma (2009)	Van Beurden & de Haan (2019)
	Weerbaarheid	Weerbaarheid	Weerbaarheid handboek met werkzame elementen en verdieping op de migratiecontext	Werkzame elementen weerbaarheidstraining in migratiecontext	Weerbaarheid in migratiecontext	Opvoeding in de migratiecontext	Opvoeding in de migratiecontext
1. Sociale steun	Steunend netwerk en sociale steun	Interactie van sociale contexten.	Steun netwerk is nodig voor het oplossen van uitdagingen uit het leven	Ondersteuning door sociale omgeving	Steunend systeem van informele netwerken, participatie in organisaties of religieactiviteiten	Sociale ondersteuning uit (in)formele netwerk	Migranten herconstrueren ouderschap vaardigheden via sociaal netwerk.
2. Open communicatie	Communicatie en dynamische interactie	Open communicatie met vertrouwen, empathie en tolerantie voor verschillen	Open communicatie	Sociale vaardigheden, helder communiceren	Open communicatie	Sensitief en responsief praten over onderwerpen waar schaamte voor is.	
3. Autoritatief ouderschap			Passend ouderschap zit in een democratisch of autoritatief model.		Dichtheid, tijd voor familie, betekenisvol samenzijn	Opvoedingsgedrag volgens autoritatieve controle	Authoritatieve communicatie helpt om Nederlands-Marokkaanse kinderen te begeleiden
4. Familie weerbaarheid	Succesvol omgaan met uitdagingen door familieleden	Familie-weerbaarheid in ouderschap	Stimuleer weerbaarheid in volwassenen Familieweerbaarheid steunt de familie in tijd van stress Beschermende familie		Familie weerbaarheid helpt om weerstand te bieden bij uitdagingen. Families noemen dat steun tussen leden als bescherming werkt tegen na-effecten van migratie.	Door segregatie veel binnenshuis gespeeld, waar moeizame communicatie tussen ouders een rol speelt	

Bijlage B. Impacttheorie en procestheorie op basis van interviews

Tabel 2

Potentieel werkzame elementen en randvoorwaarden op basis van interviews

Respondent 1	Respondent 2	Respondent 3	Respondent 4
IMPACTTHEORIE			

1. Sociale ondersteuning (in)formeel netwerk	Soms heb je meer ervaren moeders die wat oudere kinderen hebben en dan kan je vragen over een kind fase en wat deden zij toen zelf. Bij het trainen van een nieuwe groep kom ik een moeder tegen van een oude training. Die vertelt dat ze een groepje hebben gevormd, waar ze standaard een paar keer mee samen komen over de training en over dingen praten met tips en trucs naar elkaar toe.	Want van wie kunnen ze het leren? Zij kunnen niet met klasgenoten of andere moeders vragen hoe het gaat, dat blijft apart. Willen ze dat veranderen, dan is deze – training – heel goed. Zij kan niet alle mensen vervullen die betrokken waren bij haar eigen opvoeding vroeger.	Ik denk als je er niet uit komt met knelpunten die je ervaart en je gaat je sociale omgeving daarvoor gebruiken om te kijken wat er al ervaren is, dan triggert dat om de ervaringen op jezelf toe te passen en wellicht nieuwe ervaring te creëren. Dat je dus je dilemma door ervaringen van anderen kan oplossen of bepaalde kennis kan maken. Maar je gaat met elkaar ervaringen delen en als deze ervaring deelt met je sociale omgeving dan ga je ook leren. En dan ga je ook leren hoe je met dilemma's omgaat. Daarom zou ik zeggen dat het echt van grote invloed kan zijn, sociale steun. We moeten het kunnen gebruiken.	We vinden het belangrijk dat de trainer niet de enige is die pedagogische kennis deelt en reflectie proces stimuleert, vaardigheden versterkt, maar dat ouders ook met elkaar in gesprek gaan over hoe pak jij dit aan. Dat ouders van elkaar leren, ik heb als ouder ook wat om te delen. En dan zie je ook ouders beseffen dat ze heus wel wat te delen hebben waar andere ouders inspiratie uit kunnen opdoen. Dus dat 'ik ben ook expert'-als ouder willen we stimuleren. Je bent lerende. En dat doe je met elkaar. Dat ouders in zien dat deze groep die we hebben is waardevol, dat is leerkapitaal. (..) Al is het er maar één die ze na afloop van de training markeren als 'die ga ik vaker benaderen' dan is ons doel geslaagd. Dat stukje opvoedondersteuning voor de lange termijn creëren is ook één van de doelen. Dat ze iemand hebben om de opvoedvragen mee te bespreken. Sommige groepen zijn al bestaande groepen, bijvoorbeeld in buurthuizen. Die elkaar al elke week zien. In dat soort groepen is die veiligheid al gecreëerd en dat ze onderwerpen met elkaar bespreken. De herkenning van andere ouders die ermee zitten, ik ben niet de enige, ik ben niet een slechte moeder (..). Ook de erkenning, je doet het goed, je probeert het, we proberen allemaal onze kinderen goed op te voeden. Dat stukje vind je in sociale steun. Ook het openen van het sociale kapitaal. Wat voor kennis en expertise andere ouders allemaal hebben, waardoor deze ouders een groter repertoire krijgen aan opvoedvaardigheden en tips en tricks.
--	---	--	--	---

2. Open communicatie	<p>Communicatie is een van de zwakste elementen, in alle trainingen. Het moeilijkste is bij gehuwde moeders die wel willen, maar die tegengehouden worden door hun partner, in communicatie. Het hele gezin, want iedereen, het hele systeem heeft effect op elkaar. Je woont en leeft samen, met regels en zonder regels.</p> <p>Als je je kind wil laten vertrouwen in jou als opvoeder, moet je vooral dingen transparant communiceren</p>	<p>Ze komen zo dichtbij elkaar, er wordt vertrouwen opgebouwd met sociale media en tussen moeder en kind. Ze kunnen met elkaar praten, als niet alles goed is (..) Dan kan het kind wel praten met moeder. Anders praten ze nooit met moeder over deze dingen. Dat was heel moeilijk voor ouders. Over seks, over lichaamsdelen, over hele directe dingen te moeten zeggen. Ze hebben schaamte, de moeders, om over deze dingen te praten met hun kinderen. Communiceren. De kinderen moeten leren hoe ze goed kunnen communiceren, niet met agressie. Maar ook op manier zonder dat de ander wordt gekleineerd.</p>	<p>Open communicatie helpt eigenlijk aan het weerbaar maken van het kind. Alleen wat je ziet binnen trainingen die wij gevoerd hebben, komt het nauwelijks voor dat ouders met de kinderen communiceren.</p> <p>Ouders leren je moet echt de tijd nemen om met je kind één op één dat gesprek te kunnen voeren. In dialoog gaan. En niet als ouder diagonaal alleen boodschappen zendt en daarna vraagt is het geland of niet geland. Omdat je met en kind moet communiceren, maar niet de tijd neemt om met hem of haar echt op de juiste manier het gesprek aan te gaan. Open communicatie is echt cruciaal.</p> <p>Workshop over effectief communiceren (..).Bijvoorbeeld open vragen stellen, niet alleen gesloten vragen stellen. Voor je een goed gesprek kunt voeren moet je omgeving veilig stellen, uitsluiting van geruis, dat je de tijd neemt, dat je het kind gaat vragen op manier dat je hem niet aan het verhoren bent, maar aangeeft ik wil een gesprek voeren, wat zit je dwars, wat mankeert je.</p> <p>De basis van communicatie van ouder en kind moet gebaseerd zijn op dialoog. Goed naar elkaar luisteren, geef elkaar de ruimte, geef de grenzen aan, waar zijn die grenzen.</p> <p>Dan leer je a) bijvoorbeeld een heel simpel manier van weerbaar worden in communicatie is leren argumenteren. Maar als je ze voldoende tools geeft waarom dingen wel of niet mogen dan gaan ze zich waardiger voelen, want dit en dit zijn de oorzaken waarom ik dat niet mag. Dan leert het kind zichzelf te verdedigen, een soort verdedigingsmechanisme die je creëert bij</p>	<p>Hoe ga je om met als het niet zo goed gaat? Als je dat nooit hebt geleerd of met je ouders kan bespreken.</p> <p>We stimuleren ouders echt om open communicatie met kinderen te hebben. En dat is moeilijk, want zij denken vaak als ik dit bespreek dan gaat mijn kind dit gedrag uit oefenen. Dus als ik in gesprek ga over seksualiteit, dan ga ik dat niet doen want dan gaan ze seksueel contact hebben. Dus als ik het bespreek is het er. Als ik het niet bespreek, is het er niet.</p> <p>Dat stukje openheid over communicatie en bespreken van risicovolle gebeurtenissen dat stimuleren we ook, en bieden we ook vaardigheden in aan.</p> <p>Dan oefenen we met LSD: luisteren, samenvatten, doorvragen.</p> <p>Veel ouders zijn niet gewend om met hun kinderen over sensitieve onderwerpen te praten, over kwetsbaarheden. Dus dat is zeker een manier om de schaamte te doorbreken.</p> <p>[communicatie tussen partners] Hier willen we de komende jaren meer aandacht aan besteden. Omdat je als ouder het een en ander kan leren bij een training, maar als je thuis komt en je partner kijkt er heel anders naar, dan zit je alsnog niet op één lijn. (..) Hoe verloopt die taakverdeling tussen jou en je partner, hoe loopt de communicatie, zitten jullie op één lijn?</p>
----------------------	---	--	--	--

3. Autoritatief
ouderschap

Dan heb je allemaal tips en trucs die helpen met controleren, maar eerst communiceren daarover. Over wat je zorgen baart en dat je het controleren aankondigt. Als je altijd een soort autoritaire opvoeding hebt gegeven en je gaat opeens democratisch doen, met regels en verwachtingen bespreken, dan ga je heftige discussies krijgen.

En de opvoedstijlen in de lessen daar wordt wel accent op gelegd in de trainingen. Vrouwen willen daar graag meer over leren. Geef tijd aan de vrouwen om zichzelf aan te passen: waar ben ik en waar wil ik Democratisch. Veel willen democratisch zijn.

het kind door argumentatie door te communiceren.

Omdat ze zeggen ik ben dictatoriaal opgevoed en wil vrije opvoeden aan mijn kinderen geven. In vrije opvoeding worden ze pas wakker als ze later merken ik heb te veel vrijheid gegeven en kan niet meer op de rem trappen. (..) Dus als je de waarde vrijheid moet geven aan je kind, dan moet je grenzen stellen, tot hoever ga je. Als je autoritair bent laat je het kind niet de ruimte om zichzelf te zijn. Dus dan gaat het kind alleen vanuit de angst reageren en niet vanuit de overtuiging. (..) Want als je autoritair bent zeg je je moet dit doen. Als kind vraag je waarom moet ik dat doen. Als ouders geef ik je die opdracht en anders krijg je straf. Dan laat je totaal geen ruimte om eigen keuzes te maken op basis van een eigen overtuiging. Als je dat niet doet dan leer je het kind goed te luisteren en naar argumenten te luisteren en maken ze hun eigen keuzes. Maar in autoritaire stijl geef je kind niet die keuze tot zelf ontwikkelen en daarmee worden ze niet weerbaar.

Ik denk dat de hele training doordrenkt is van de autoritatieve opvoedstijl. (..) We bespreken wat die opvoedstijlen in houden, wat de voor en nadelen zijn en wat dat met je kind doet. Tijdens alle onderwerpen komt dit aan bod, omdat onze visie is dat ouders zelf hun opvoeding vorm mogen geven.

We weten dat binnen de Nederlandse context, in de weerbaarheid van kinderen, het belangrijk is dat ze zelf kunnen nadenken. Waarom ze bepaalde dingen wel of niet willen. Tuurlijk hebben ze daar begeleiding bij nodig en ouders mogen de grenzen en kaders schetsen. En daarover wil je gesprekken tussen ouders en kind. En dat stukje stimuleren we echt.

4. Veerkracht familie	Het hele gezin, want iedereen, het hele systeem heeft effect op elkaar.	Eerst moet de moeder weerbaar zijn en empowered worden. De moeder moet weten wanneer ze nee kan zeggen, en wanneer ze weerbaar mag zijn. Dat moet je ontwikkelen. Wanneer moeder weet over dat, dan kan ze met haar kinderen daaraan werken, dat zij dat ook worden.	Als je ouders tools geeft over hoe zij binnen hun opvoedingsaanpak die kunnen hanteren, dan draag je bij aan de weerbaarheid van de zowel de ouder als de weerbaarheid van het kind. Als ouder niet in staat is het tool te gebruiken, kan je niet verwachten dat kind wel doet. Bijvoorbeeld een van de tools is zelfvertrouwen. Als ik niet voldoende zelfvertrouwen heb, kan ik met moeite mijn kind overtuigen dat die moet investeren in zelfvertrouwen. Dus ik moet zelf overtuigd zijn dat ik het gene dat wat ik ga overdragen van toepassing is. Als ouders weerbaar zijn, dan is mijn inzicht per definitie dat het kind weerbaarder is. En dat geeft het kind ook vertrouwen. Als je zelfvertrouwen hebt en vertrouwen in het kind hebt, en open dialoog hebt. En je praat met overtuigingskracht en niet met gebiedende wijs manier, dan geef je kind ruimte om zelf keuzes te maken. Als de hele familie weerbaar is, dan kunnen ze zeker in een ondersteunende rol helpen met waar iemand te maken heeft. De familiebanden, dan ga ik kijken bij mijn zus hoe zij met zo'n dilemma is omgegaan of ik ga met mijn neef of wie dan ook bellen om te vragen hoe ik het kan oplossen. En dat helpt.	Een ouder is ook een rolmodel daarin. Als je als ouder niet laat zien hoe je met uitdagende situaties mee omgaat, hoe laat je je kind dan weten dat je om gaat met uitdagende situaties. Als je je kinderen stimuleert om een eigen mening te hebben, eigen keuzes te maken, ook al in begeleidende vorm, dan doet dat ook veel met jou als moeder. Als jij zelf als moeder geen mening mag hebben thuis, als je geen eigen keuzes kan maken, als je zelf geen eigen geld mag uitgeven omdat je man dat allemaal beheert. Hoe kan je dan je kind, je dochter vooral, daarin stimuleren als je dat zelf niet mag, doet of durft. Dus ook die gespreksvaardigheden en dergelijken, dat gaat ook allemaal om hoe je zelf als persoon bent en hoe je naar jezelf kijkt en hoe naar je andere kijkt. En hoe je met anderen communiceert en hoe je met je partner communiceert (...). Dus die vaardigheden die je opdoet zijn niet alleen voor de opvoeding bedoelt het is ook goed voor hun relatie. [communicatie tussen partners] Hier willen we de komende jaren meer aandacht aan besteden. Omdat je als ouder het een en ander kan leren bij een training, maar als je thuis komt en je partner kijkt er heel anders naar, dan zit je alsnog niet op één lijn.
-----------------------	---	--	---	--

5. Bewust zijn van eigen handelen	<p>Bewust maken van elementen die er spelen. Wat ik veel tegenkwam waren moeders die niet bewust waren van hun eigen handelen en wat voor invloed zij hebben op hun kinderen in bijvoorbeeld de uitspraken die ze doen. Als volwassenen heb je een voorbeeldfunctie en je roept iets, en je bent je daar niet bewust van dat is best wel lastig. Want je kan het niet verbieden bij je eigen kinderen als je het zelf ook niet doet. Bewust maken van hun eigen handelen, wat deed je, waar sta je nu en welke tips en tools heb je nog nodig.</p>	<p>Ze kunnen bewust worden van hun stijl (..) Ze weten nu welke stijl ze hebben en hoe ze verandering moeten brengen om niet haar kind in de toekomst in problemen terecht te komen.</p>	<p>Als je dat naast elkaar zet dan worden ouders bewust van hun doen en laten. Maar nu worden ouders bewust gemaakt van de verschillende stijlen, gevolgen en voor- en nadelen, en het is aan jou als ouder om zelf te kiezen welke je wil hanteren en wanneer.</p>	<p>Het vereist heel veel reflectie, weten wat je belangrijk vind, wat je kunt en dat je invloed kunt uitoefenen op jouw leven, maar ook op de omstandigheden waarop je kind zich bevindt. Maar dit is zo'n moment dat je bij jezelf nagaat wat doe ik eigenlijk en wat doe ik precies. Kan ik dat ook anders? (..) Reflectie en bewust wording is de eerste stap. Wat ik net al aangaf, begint het echt met bewustwording en reflectie. [van je invloed], maar ook je rol. Hoe doe ik het nu als ouder, stimuleer ik die weerbaarheid bij mijn kinderen of bepaal ik alles voor mijn kinderen, zodat ze buitenhuis niet of nauwelijks weten hoe ze zichzelf moeten redden? En dat stukje bewustwording van hoe ga ik met mijn kind om, en hoe zorg ik ervoor dat hij zelfstandig na kan denken, weet wat zijn waarden zijn, weet hij wat ik belangrijk vind of ben ik mijn waarden als ouder op mijn kind aan het dwingen? En stimuleer ik bij mijn kind de vaardigheden om weerbaar te kunnen zijn, kritisch na te denken, nee te zeggen, assertiviteit. Die bewustwording bij ouders proberen we te stimuleren.</p>
-----------------------------------	--	--	---	---

6. Betrokkenheid bij het kind	<p>Betrokkenheid bij je kind. Weet waar je kind met zijn gedachten is, niet waar die buiten is. dan heb je betrokkenheid, je hebt een gezamenlijk plan (..). Iets heel simpels en dan ga je dat daarna vergroten door het nieuws van de dag te nemen. Dan zoom je in op de wereld en hoe denk je daar nu daadwerkelijk doen, wat zou jij doen en waarom?</p>	<p>Ze gaan thuis proberen om met kinderen, soms alleen met dochter, moeten ze extra dingen doen, extra aandacht.</p> <p>Ze komen zo dichtbij elkaar, er wordt vertrouwen opgebouwd met sociale media en tussen moeder en kind. Ze kunnen met elkaar praten, als niet alles goed is, kunnen ze met elkaar praten.</p> <p>Bijvoorbeeld gaat ze naar huis en noemt positieve dingen aan haar kind en geeft positieve complimenten, dan krijgt ze reactie, of dat lukt</p>	<p>Dat je ook de relatie kind-ouder op een bepaalde manier moet gaan regelen dat de angst in het gezin weg gaat, moet.</p>	<p>Dit is zomaar één voorbeeld van voel je je sterk en heb je invloed op je leven en ben je betrokken bij het leven van je kind. En coach je dan je kind ook in de zelfstandigheid en zelf nadenken en hebben van een sterke eigen waarde.</p> <p>Of ben ik betrokken bij de leefwereld van mijn kind? En coach en begeleid ik mijn kind bij dit hele proces?</p> <p>De warmte, betrokkenheid in elkaars leefwerelden</p>
-------------------------------	--	--	--	---

7. Assertief zijn	En zodat zij zelf herkennen, een weegschaal heeft, wat goed en fout is en wat wel voor hen is weggelegd of niet.	Want het is belangrijk voor het kind om veilig te leven en nee te kunnen zeggen. Assertief zijn en nee kunnen zeggen. En moeder werkt aan dit met communiceren, hoe ga je dat vragen, hoe ga je nee zeggen en waarom. In bepaalde culturen, om nee te zeggen, vooral tegen oudere mensen, is niet goed. 'Hij is niet goed opgevoed. Hij zegt altijd nee.' Maar jij moet de mensen helpen te accepteren dat je op veel dingen nee kan zeggen. En om dat tot de praktijk te brengen is een grote stap.	Dat je zelf keuzes kan maken, stukje besluitvaardig zijn, weerbaar is zelfredzaam zijn, vertrouwen in jezelf hebben, capabel zijn om met dilemma's om te gaan, nee te durven zeggen. Bij meeste ouders missen tools over zelfvertrouwen, zelfredzaamheid, niet assertief genoeg zijn, niet durven nee zeggen door cultureel bepaald stramien. Als ik nee zeg, ben ik niet gewend, dan verlies ik contact. Als iemand niet voldoende zelfvertrouwen heeft, dan is die makkelijk beïnvloedbaar. En dat geldt ook voor de ouder zelf. Als de ouder niet vertrouwt in hetgeen wat hij of zij doet, dan kan die niet weten wat hij doet is zeker. Als ik tegen jou zeg je moet iets zo of zo doen en jij gaat het een beetje beargumenteren, dan ga ik overstag. Maar als ik vertrouwen heb in mezelf, en voldoende overtuigingskracht en goed ben in nemen van beslissingen, dan kun je niet makkelijk uit je cocon gehaald worden	Weerbaarheid is dat je stevig staat en goed om kan gaan met de uitdagingen die je tegen kan komen in het leven. En dat je daarin weet wie je bent, weet dat je invloed kan hebben op het leven. Maar wat zegt het over wie jij bent, wat voel je, wat is je eigenwaarde, identiteit, waar kan je trots op zijn. En stimuleer ik bij mijn kind de vaardigheden om weerbaar te kunnen zijn, kritisch na te denken, nee te zeggen, assertiviteit. Weerbaarheid gaat ook over 'mag ik ook fouten maken', hoe gaan we om met negatieve situaties. Dat heeft ook met weerbaarheid te maken, wat voor eigenwaarde, zelfbeeld, zelfvertrouwen heb je
-------------------	--	--	--	--

PROCESTHEORIE

---

1. Cultuur-sensitieve trainer	<p>Bij Islamitische moeders ook de Islam teksten erbij te halen, wat zegt de Islam er precies over? Er is wel ruimte voor elkaars cultuur te begrijpen en elkaars opvoedelementen te zien en 'O, daarom doen jullie dit'. Veel moeders denken we zijn allemaal moslims, dus hebben dezelfde opvoeding ongeacht waar we vandaan komen. En dat is dus niet zo. Ik heb altijd een open houding naar welke groepen het ook zijn, ondanks de culturele verschillen soms. En die open houding naar elke cultuur is anders, benoem ik ook. Elke opvoeding en elke kijk op opvoeding is anders.</p>	<p>Ik praat veel met ze over culturen, want dat is in deze gezinnen het eerste, de cultuur. Soms is een ding om niet respect te verminderen naar ouders, dat is belangrijk en zou slecht zijn. Dat moeten we doorbreken in deze weerbaar opvoeding, als deze schaamte niet breekt, dan wordt de afstand groter</p> <p>Of als Nederlandse vrouw les komt geven over deze methodieken. Dan al snel vind ik het niet goed, niet dichtbij. Want de methodes zijn dan voor Nederland of voor Westen, maar ze weten niet. Maar deze methodiek, als hij vertaalt zou zijn in Afghaans zou ik denken dat het over Afghanistan gaat.</p> <p>Het is heel dichtbij. Dichtbij mensen, vrouwen en mensen herkennen zich. Het gaat niet alleen over Nederlanders. Deze methode gaat echt over hun verhaal en is echt dichtbij.</p>	<p>Ik ken zelf de culturen goed, ik ken de Nederlandse cultuur nu echt goed, maar ook de Oosterse culturen. Als je kijkt naar combinatie die we delen, we hebben bijvoorbeeld methodieken ontwikkeld hoe ga je om met opvoeding in een multiculturele samenlevingen.</p>	<p>Dus een cultuur sensitieve opvoedondersteuning. Dat aanbod is vrij mager in Nederland. En vooral opvoedondersteuning die ook nog laagdrempelig is en waar de rol van waarden en levensovertuiging op een respectvolle manier aanbod komt.</p> <p>De trainer die voor de groep staat is ook altijd iemand met een cultureel diverse achtergrond. Dus kwa culturele diversiteit proberen we ook altijd iemand voor de groep te zetten die de dilemma's snappen waar ouders mee zitten, die snappen waar het vandaan komt en zelf opgevoed zijn in cultureel diverse omgevingen en voeden ook hun kinderen op in cultureel diverse omgevingen. Dus dat dat stukje begrip er is, de herkenning, de erkenning dat het ook een lastig onderwerp is, maar ook de kennis van de cultuur en van het geloof, de Islam, om bepaalde dingen te benoemen en bepaalde onwaarheden te ontcrachten. En ook om heel kritisch te kunnen zijn ten opzichte van deze onwaarheden. (..) Dus die trainer kan dat benoemen op een respectvolle manier. En dat is iets wat ik als autochtone Nederlander niet snel zou kunnen. Want dan is er bij ouders veel meer de neiging en behoefte om hun culturele achtergrond te verdedigen.</p>
-------------------------------	---	--	--	--

2. Vertrouwens- relatie tussen ouders en trainer	Ook met eigen voorbeelden; hoe ik ben opgevoed, wat we zien tegenwoordig en wat eigenlijk opvoeden betekent. Ik heb mezelf voorgenomen mijzelf ook kwetsbaar op te stellen over mijn achtergrond en wat ik tegenkom.	Ik geef ook mijn eigen verhalen. Ik vertel dat ik twintig jaar geleden in Nederland kwam en ik heb dit gedaan en ik heb dat gedaan en ik weet wat nu wel of niet kan. Ze vertrouwen dan echt. Nadat ik mijn verhalen heb gezegd komen ze ook met verhalen	Ook als trainer stel je je kwetsbaar op, met ervaringen. Je deelt ook die ervaringen mee en onze trainers bieden ook zichzelf kwetsbaar met ervaringen op met de groep, ook iets wat niet leuk wordt gevonden. (..) En als je dat deelt met de groep, dan gaan ook zij vertellen ik heb ook zo'n ervaring gehad en dan komt de ander.	Vertrouwen is echt super belangrijk. Maar ook wat is dit voor persoon, is zij een goede moslima. Doet haar familie het goed? Dat zijn zulke belangrijke vragen voor deze ouders. Want dan is zij een betrouwbaar persoon met wie ik over opvoeding kan praten. Vaak willen ze ook contact houden met de trainer. Wat werkt nog meer goed bij deze doelgroep.. Opbouwen van vertrouwen, veel over jezelf delen, over je eigen familieachtergrond als trainer. Zodat ze je kunnen plaatsen.
3. Veilige leeromgeving			Ervaringen die wij hebben is dat het tijdens de trainingen een bepaalde veiligheid wordt gecreëerd waar ouders, als veiligheid voldoende is, dan komt echt alles op tafel. Door die veilige sfeer te creëren binnen de training, dan gaan ze echt met elkaar delen en van elkaar leren. Wat ze ook moeten doen. Binnen de training kan je je kwetsbaar opstellen en veilig voelen. En wat binnen de training wordt besproken, moet ook echt daarbinnen blijven.	Sommige groepen zijn al bestaande groepen (..). In dat soort groepen is die veiligheid al gecreëerd en dat ze onderwerpen met elkaar bespreken. Elkaar respecteren, je mag een andere mening hebben, maar als persoon respecteren we elkaar. Verder werkt kaders zetten aan het begin van bijeenkomsten. Er wordt veel geroddeld binnen de gemeenschappen. Dus heel duidelijk zijn bij begin van iedere training weer, dat wat hier besproken wordt hier ook blijft.

4. Bottom-up
benadering
training

Wat onze weerbaar opvoeders trainingen effectief maakt, is dat we hebben geanticipeerd op de behoeften met de bottom-up benadering. Dus wat de ouders missen, dan kijk je, wat speelt er tussen de gezinnen, bij jongeren, en dan ga je programma's of trainingen ontwikkelen die daarop anticiperen. Er zijn nieuwe elementen die nu aan tafel komen die vertalen de behoeften van ouders.

Dat heeft tegelijkertijd te maken met de uitdaging dat we ook niet altijd van te voren willen zeggen wat het probleem is en de doelstellingen gaan worden. Maar we werken bottom-up. Dus we kijken per ouder, per groep, wat er speelt en welke doelen zij voor hun gezin opstellen en voor zichzelf als opvoeder, de empowerment. En dat heeft ook te maken met de methodiek die je toepast door ouders zelf na te laten denken wat ze willen veranderen.

Als je van te voren al doelstellingen opstelt voor de trainingsbijeenkomst, dan ga je naar mijn inziens helemaal voorbij aan dat een ouder ook nog iemand is die na kan denken over waar hij nu staat, wat hij graag wil leren en waar hij tegen aan loopt.

Bijlage C. Overzicht van de potentieel werkzame elementen na synthese

Tabel 3

Overzicht van de gesynthetiseerde potentieel werkzame elementen

Bron		
POTENTIEEL WERKZAME ELEMENTEN		
Bartelink & Verheijden, 2015; Kesselring, Winter, Yperen, & Horjus, 2015; Lam & Ligtermoet, 2018 Respondent 1, 3, 4	1. Sociale ondersteuning	L, P
	1.1. Ouders ontmoeten elkaar regulier in (in)formele settingen	L
	1.2. Ouders wisselen ervaringen uit	L, P
	1.3. Ouders geven advies aan elkaar	P
	1.4. Ouders herkennen en erkennen elkaars problemen	P
	1.5. Ouders leren van elkaar	P
Brooks, 2013; Distelbrink & Pels, 2017 Respondent 1, 2, 3, 4	1.6. Ouders elkaar op lange termijn ontmoeten	P
	2. Open communicatie	L, P
	2.1. Ouders gebruiken effectieve communicatie technieken	L, P
	2.2. Ouders voeren open gesprekken met hun kinderen	L, P
	2.3. Ouders gaan zelf het gesprek aan met hun kind en nemen hierin een voorbeeldfunctie op zich	L, P
	2.4. Er heerst een veilige sfeer voor de gesprekken	P
	2.5. Ouders en kinderen praten transparant over ervaringen, emoties en reflecteren hierop	L
Brooks, 2013; Greeff & Holtzkamp, 2007 Respondent 1, 2, 3, 4	2.6. Er wordt gecommuniceerd over onderwerpen waar schaamte voor is	P
	2.7. Ouders communiceren open met de partner samen	L, P
	3. Autoritatieve opvoedingsstijl	L, P
	3.1. Ouders communiceren met de kinderen over regels	L, P
	3.2. Ouders stellen grenzen in de opvoeding	P
	3.3. Ouders trekken samen één lijn in de opvoeding	L, P
Alsharaydeh, Alqudah, Lee, & Chan, 2019 Sheridan et al., 2013; Walsh, 2003 Respondent 2, 3, 4	3.4. Ouders geven positieve feedback en aanmoediging aan kinderen	L, P
	3.5. Ouders geven kinderen de ruimte om zich te ontwikkelen en eigen keuzes te maken	P
	3.6. Er heerst genegenheid in het gezin	L, P
	4. Weerbaarheid en ondersteuning binnen het gezin	L, P
	4.1. Het gezin interacteert regelmatig met elkaar	L
Brooks, 2013 Respondent 1, 2, 3, 4	4.2. Het gezin ondersteunt elkaar	L, P
	4.3. Ouders versterken hun al bestaande competenties en eigenschappen	L
	4.4. Ouders hanteren zelf de weerbaarheid tools	P
	4.5. Ouders en kinderen stimuleren elkaars weerbaarheid	L, P
	5. Bewust maken van eigen handelen	L, P
Greeff & Holtzkamp, 2007 Respondent 1, 2, 3, 4	5.1. Ouders worden bewust van gevolgen van hun handelen	P
	5.2. Ouders worden bewust van hun invloed	P
	5.3. Ouders worden bewust van hun rol en voorbeeldfunctie als ouder	P, L
	5.4. Ouders worden bewust van andere handwijzen in de opvoeding	P
	5.5. Ouders kijken kritisch en reflectief naar zichzelf	P
Brooks (2013) Respondent 1, 2, 3, 4	6. Betrokkenheid bij je kind	L, P
	6.1. Ouders zijn betrokken bij gedachtegoed en leefwereld van hun kind	P
	6.2. Ouders zijn betrokken bij activiteiten van hun kind	P
	6.3. Ouders hebben tijd en aandacht voor hun kind	P
Brooks (2013) Respondent 1, 2, 3, 4	6.4. Ouders hebben een warme en positieve relatie met hun kind	L
	7. Assertiviteit stimuleren	L, P
	7.1. Ouders en kinderen durven 'nee' zeggen	P
	7.2. Positief zelfbeeld, eigenwaarde en zelfvertrouwen ontwikkelen	L, P

7.3.	Eigen weloverwogen keuzes maken en besluitvaardig zijn	P
7.4.	Overtuigingskracht hebben	P
7.5.	Eigen mening uitten	P

RANDVOORWAARDEN

Meijer & Winter-Koçak, 2018; Sheridan et al., 2013 Respondent 1, 2, 3, 4	8. Cultuursensitieve trainer	<ul style="list-style-type: none"> 8.1. Trainer heeft kennis over verschillende culturen en Islam 8.2. Trainer heeft open en respectvolle houding naar andere culturen 8.3. Trainer herkent en erkent dilemma's van ouders 8.4. Trainer heeft vaardigheden in communicatie met andere culturen 8.5. Trainer kijkt vanuit het perspectief van de leefwereld van ouders 	<ul style="list-style-type: none"> L, P L, P L P L L, P
Meijer & Winter-Koçak, 2018 Respondent 1, 2, 3, 4	9. Vertrouwensrelatie tussen trainer en deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> 9.1. Trainer stelt zich kwetsbaar op 9.2. Trainer deelt eigen ervaringen 9.3. Trainer deelt eigen dilemma's en uitdagingen 9.4. Trainer deelt eigen inzichten 9.5. Trainer versterkt de aanwezige competenties van ouders 9.6. Trainer toont oprechte interesse in de ervaringen van ouders 	<ul style="list-style-type: none"> L, P P P P L L
Walsh (2003) Respondent 3, 4	10. Er is een veilige leeromgeving	<ul style="list-style-type: none"> 10.1. Er worden kaders gesteld aan het begin van de training 10.2. Er is respect en tolerantie voor meningsverschillen in de training 	<ul style="list-style-type: none"> L, P L, P
Taouanza, Achahchah & Hollemans, 2018	11. Genderspecifieke training	<ul style="list-style-type: none"> 11.1. Mannen en vrouwen volgen de training gescheiden van elkaar 	<ul style="list-style-type: none"> L L
Black & Lobo, 2008; Taouanza et al., 2018	12. De training heeft een bottom-up aanpak	<ul style="list-style-type: none"> 12.1. De training is gebaseerd op de specifieke behoeften van ouders 12.2. De aanpak wordt aangepast op de behoeften van ouders 	<ul style="list-style-type: none"> L, P L

Noot: **L:** gesynthetiseerd uit wetenschappelijke inzichten, **P:** gesynthetiseerd uit praktische inzichten

Bijlage D. Overzicht van de potentieel werkzame elementen na synthese

Tabel 5

Overzicht waarderingen op potentieel werkzame elementen voor weerbaarheid in documentanalyse Weerbaar Opvoeden

	Doel dag- deel	Pag.	PPT	Waar- dering	
POTENTIEEL WERKZAME ELEMENTEN					
Het programma bevat een beschrijving van de manier waarop ...					
1. Sociale ondersteuning				+/-	
1.1.	... ouders elkaar regelmatig ontmoeten		21, 43	-	
1.2.	... ouders ervaringen met elkaar delen	1, 2, 3, 4, 5, 6	29, 57, 62, 68, 89-92, 98, 124- 127, 153, 159, 173-178 188-192, 200- 201	8, 47, 88-89, 122-126, 148- 155, 185, 196- 199, 231, 250- 253, 263, 296- 304, 316 -331	+/-
1.3.	... ouders elkaar advies geven	1, 2, 3	29, 39, 68, 156, 181, 190-191	101-105, 126	+/-
1.4.	... ouders elkaars problemen herkennen en erkennen		26, 98, 125		-
1.5.	... ouders van elkaar leren	1, 2, 3, 4	34, 50, 68, 98, 128-133, 143, 153, 173-178, 181, 190-191	47, 118-126, 273, 279	+/-
1.6.	... ouders elkaar op lange termijn ontmoeten				--
2. Open en effectieve communicatie				+	
2.1.	... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen open en effectief te communiceren	1, 2, 3, 4, 5, 6	40, 67-68 74, 100-103, 128-133, 156, 160-162, 186- 188	61-66, 130-142, 186, 268, 280- 286, 312	++
2.2.	... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen het gesprek aan te gaan en hier een voorbeeldfunctie op zich nemen	1, 3, 6	40, 58-60, 93-96 , 99-103, 128- 133, 160-164, 175-179, 184- 188	99-101, 172-177, 240-245, 256- 262	++
2.3.	... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen te communiceren over ervaringen en emoties en te reflecteren hierop.	2	99-103, 115-117, 128, 142, 160, 175-179	61-66, 130, 272	+
2.4.	... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen te communiceren over onderwerpen met schaamte	2, 5	13, 94-96, 126, 154-164	235-245	+/-
2.5.	... ouders worden gestimuleerd om met hun partner open te communiceren.	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7			--
3. Autoritatieve opvoedingsstijl				+	
3.1.	... autoritatieve opvoedingsstijl wordt behandeld	1	38,39 48, 56-60	27-31, 37-40, 47,	+
3.2.	... ouders worden gestimuleerd om met hun kinderen over regels te praten		16, 40, 126, 128- 130, 142-146	28, 40, 52, 293- 295	+

3.3.	... ouders worden gestimuleerd om grenzen te stellen in de opvoeding	1, 2, 5, 6	50, 56-60, 71	28, 35, 40, 52, 182, 293	+
3.4.	... ouders worden gestimuleerd om positieve feedback en aanmoediging te geven aan hun kinderen		16, 56-60, 71-75, 99-103, 105, 128-133, 179	53, 186, 256,	++
3.5.	... ouders worden gestimuleerd om hun kinderen ruimte te geven voor eigen ontwikkeling en maken van eigen keuzes	2	16, 56-60, 71-75, 99	61-66	+/-
3.6.	... het genegenheid in de thuissituatie stimuleert		47, 71-75	40, 53,	-
4.	Weerbaarheid en ondersteuning binnen het gezin				-
4.1.	... het gezin als geheel weerbaar is				--
4.2.	... partners worden gestimuleerd om regelmatig met elkaar te interacteren	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7			--
4.3.	... ouders worden gestimuleerd om elkaar als partners en als gezin thuis te ondersteunen		71-75, 98-99-103, 115-117, 142, 155		-
4.4.	... ouders worden gestimuleerd om hun al bestaande competenties en eigenschappen versterken	1, 2	58-60		-
4.5.	... ouders zelf aan hun eigen weerbaarheid werken.	1, 2, 3, 4, 5, 6	39-43, 175-179		+/-
4.6.	... ouders en kinderen elkaars weerbaarheid versterken				--
5.	Bewustmaken van eigen handelen				++
5.1.	... ouders bewust worden van de gevolgen van hun handelen	1	26, 106-107	17-31, 52-59, 61-66	+
5.2.	... ouders bewust worden van hun invloed als ouder	1, 3, 5, 6	26, 59-60, 64, 99, 154-164	201-204	++
5.3.	... ouders bewust worden van hun rol en voorbeeldfunctie als ouder	1, 2, 3, 4, 5, 6	23, 55-63, 71-74, 90-92, 105-106, 128-133, 143-146, 154-158	12, 38, 40, 98, 160-182, 197-204, 219-227, 277	++
5.4.	... ouders bewust worden van andere handswijzen in de opvoeding	1, 2	28-29, 55-63, 85, 98-99, 118-121, 128,	40, 219-227	+
5.5.	... ouders kijken kritisch en reflectief naar zichzelf	1, 3, 6, 7	10, 16, 24-28, 35, 55, 62, 98, 101, 116-117, 131-132, 154, 201		++
6.	Betrokkenheid bij je kind				+/-
6.1.	... ouders betrokken raken bij de gedachtegoed en leefwereld van hun kind	2, 3	63 – 68, 75-81, 90-96, 99-103, 128-130, 160-164, 181-184	52, 99-105, 143, 186, 206-218, 228-236	+
6.2.	... ouders betrokken raken bij activiteiten van hun kind		132-133, 143-144	38, 172-175, 186	-
6.3.	... ouders worden gestimuleerd om tijd en aandacht voor hun kind te hebben		56-68, 93-96, 100-103, 129-133, 160-164	40	+
6.4.	... ouders worden gestimuleerd om een warme en positieve relatie met hun kind te hebben		56-68, 117, 155-158	17, 40, 52-54, 202-204	+/-
7.	Assertiviteit stimuleren				+/-
7.1.	... ouders en kinderen 'nee' leren zeggen		155, 157	222-225	-

7.2.	... ouders een positief zelfbeeld, eigenwaarde en zelfvertrouwen stimuleren bij hun kinderen en zichzelf.	1, 2, 3, 4, 5, 6	16, 23, 56-68 74-75, 91-96, 104, 115-117, 129-133, 184- 186	38, 61-66	++
7.3.	... ouders de besluitvaardigheid en weloverwogen keuzes stimuleren bij hun kinderen en zichzelf.		94, 105-106, 178	130 255-261, 259	+/-
7.4.	... ouders de overtuigingskracht hun kinderen en zichzelf stimuleren.				--
7.5.	... ouders 'een eigen mening uiten' van hun kinderen en zichzelf stimuleren.	1, 2, 3, 4, 5, 6	16, 56-63, 100- 103, 117, 129- 133	38, 61-66, 130	++

RANDVOORWAARDEN

Het programma bevat een beschrijving van de manier waarop ...

8.	... het een cultuursensitieve trainer heeft				-
8.1.	... de trainer kennis heeft over de verschillende culturen en islam		25, 57, 63-66, 77-86		+
8.2.	... de trainer een open en respectvolle houding heeft naar andere culturen				--
8.3.	... de trainer dilemma's herkent en erkent van ouders				--
8.4.	... de trainer vaardigheden bezit voor de communicatie met andere culturen		12		-
8.5.	... de trainer vanuit het perspectief en de leefwereld van de ouders kijkt		25,62-68		+/-
9.	Vertrouwensrelatie tussen trainer en deelnemers				
9.1.	... de trainer zich kwetsbaar opstelt		24, 36, 40		+
9.2.	... de trainer eigen ervaringen deelt		24, 36, 40		+
9.3.	... de trainer eigen dilemma's en uitdagingen deelt		36, 40		+/-
9.4.	... de trainer eigen inzichten deelt				--
9.5.	... de trainer de al aanwezige competenties van ouders versterkt		58	14	-
9.6.	... de trainer oprechte interesse in de ervaringen van ouders toont				--
10.	Er is een veilige leeromgeving				
10.1.	... voorafgaand aan de training kaders worden gesteld		24, 61-63, 132	8	+
10.2.	... een respectvolle sfeer en tolerantie voor meningsverschillen heerst		24	8	-
11.	Genderspecifieke training				--
11.1.	... mannen en vrouwen de training gescheiden van elkaar volgen		21		--
12.	Bottom-up aanpak				+/-
12.1.	... de training is gebaseerd op de specifieke behoeften van ouders		5, 28, 36, 127, 154, 164, 173		+/-
12.2.	... de aanpak van de training wordt aangepast op de behoeften van ouders		20, 25-27, 40, 61, 127, 155, 164		+/-